

Ryresolutionen og den jyske borgerbevægelse 1629

Af Leon Jespersen

Den jyske borgerbevægelse 1629 ses sædvanligvis som udtryk for en ny, adelsfjendtlig holdning hos borgerne, blandt andet fremkaldt af den privilegerede adels flugt under Kejserkrigen 1625-29. Materialet fra efteråret 1629 og oplysningerne om borgernes synspunkter kendes gennem senere afskrifter. En hidtil ukendt kilde giver imidlertid mulighed for en alternativ tolkning, hvor afskrifternes adelsfjendtlige formuleringer ses som produkt af en senere tid, og hvor borgerstandens radikaliseringsproces samtidig forskydes fra 1629 til slutningen af 1630'erne. I artiklen relateres borgernes radikaliseringsproces til strukturændringerne under magtstatens udbygning i første halvdel af 1600-tallet.

I

Det er kendt, at borgerstanden økonomisk, socialt og uddannelsesmæssigt fik øget betydning i 1600-tallets første halvdel. Borgerne var i stigende grad utilfredse med det eksisterende privilegiesamfund, ligesom de havde ambitioner om en ligestilling med den privilegerede adel. Det er derimod mindre kendt, hvad borgerne mere konkret forestillede sig, og hvornår de formulerede deres mere radikale krav. Det skyldes blandt andet, at flere af borgerstandens indlæg kun foreligger i senere og ikke enslydende afskrifter. Det er eksempelvis tilfældet med den jyske borgerbevægelse i 1629, der formentlig var det mest omfattende borgerstandsoprør i 1600-tallet før enevældens indførelse.

Adelens forrettigheder blev begrundet med standens militære pligter. Imidlertid smuldrede de formelle forudsætninger for privilegiesamfundet, da staten reelt overtog magtmonopolet, og da adelens militære modbylde for privilegierne blev udsat for kritik. Tilsvarende svækkedes det reelle grundlag ved de ændrede økonomiske, sociale og uddannelsesmæssige forhold i samfundet. Naturligt nok blussede borgerstandens kritik af privilegiesamfundet netop op under periodens krige, da adelens forrettigheder forekom særligt urimelige. Under Kejserkrigen 1625-29 flygtede mange adelige fra den jyske halvø, der herefter lå åben for plyndringer af såvel Christian 4.s hvervede soldater som af Kejserens besættelsestropper. Efter fredsslutningen var de jyske by- og landdistrikter i en sørgelig forfat-

ning. Jyske borgerrepræsentanter henvendte sig i 1629 til kongen med forskellige ønsker og forslag til det forestående genopbygningsarbejde. De berørte især tre temaer: (a) en økonomisk overkommelig forsvarsordning, der skulle hindre en fremtidig besættelse og udplyndring af landsdelen, (b) lettelser i købstædernes skatter og andre offentlige byrder samt (c) en sikring af borgernes erhvervsrettigheder, ledsaget af forslag om forskellige begunstigelser.

Borgerne forsvarede deres rettigheder, dels ved at håndhæve det eksisterende stændersamfund, dels ved at kritisere øvrige stænders overtrædelser. Rudi Thomsen har indgående behandlet forløbet og indholdet af borgeruroen i 1629. Hans undersøgelse byggede på materiale, udgivet af P. F. Suhm og Kristian Erslev, suppleret med enkelte breve i Rigsarkivet¹.

Suhms materialesamling rummer:

- (a) en adelsfjendtlig memorial, som Rudi Thomsen tidsfæstede til årene 1638-41,
- (b) en omtale af den jyske borgerstands indlæg på stændermødet i Odense i 1638,
- (c) en skildring af de møder, der fulgte efter Danmarks indtræden i Kejserkrigen,
- (d) aktstykkerne til borgeruroen i Jylland i 1629 samt
- (e) en skildring af bevægelsens konsekvenser.

Suhms aktstykker fra den jyske borgerbevægelse i 1629 (punkt d) består af:

- et andragende (en supplikation), forfattet i Viborg 9. august 1629,
- en skrivelse, som to jyske borgmestre overrakte kongen i Krempe 2. september samme år samt
- en omfangsrig resolution i tolv punkter, forfattet af jyske borgerrepræsentanter i Ry den 19. oktober 1629. I Suhms udgave er alle dokumentafskrifterne uden underskrifter.

Kr. Erslevs materiale består af et dokument, dateret Krempe den 2. september 1629, men som er forskelligt fra Suhms Krempe-dokument. Endvidere af et brev fra Hans Sørensen, borgmester i Ålborg, til rigshofmester Frantz Rantzau, dateret juni 1632. Hans Sørensen havde sammen med Viborgs borgmester, Peder Sørensen, den 2. september 1629 i Krem-

1. Rudi Thomsen: Den jyske Borgerbevægelse 1629, *Historisk Tidsskrift* 11. rk. I, (1944-46) s. 602-654; *Borgerstandens Besværing og Forslag, før Souverainitetens Indførelse I: Den Jyske Borgerstands Besværing over Adelen i Christian den IVdes Tid*; P. F. Suhm (udg.): *Nye Samlinger til den Danske Historie I*, (1792) s. 197-221; Kr. Erslev (udg.): *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV's Tid II*, (1887-1888) s. 202-210.

pe overrakt borgernes andragender til kongen. Borgernes aktion opskræmte adelen, og bevægelsens ledere måtte i 1632 redegøre for deres medvirken over for rigshofmesteren. Hans Sørensens brev hører til i denne sammenhæng. Det rummer en skildring af hans medvirken, men er samtidig et defensorat med fremhævelse af hans modererende indflydelse på bevægelsen. Med støtte i Rudi Thomsens undersøgelse og figur 1 nedenfor kan der opridses følgende begivenhedsforløb i 1629.

Figur 1. P. F. Suhms og Kr. Erslevs materiale

Møder:	Viborg	Krempe	Ry	
Afskrifter:				Originalt materiale:
Suhmsamlingen	Andragende	Krempe I 2.9.	Resolution	Adelsfjendtlig memorial/ sammenbindende tekst
Kr. Erslevs	9.8.	Krempe II 2.9.	19.10.	1638-41 Hans Sørensens brev 1632

På et møde i Viborg 9. august 1629 udarbejdede jyske borgere en skrivelse, hvori de beskrev krigsødelæggelserne samt behovet for hjælp til borgere og bønder, »som hidindtil haver baaret en stor Deel af Rigets Tynge«. Købstædernes privilegier blev ikke respekteret, og borgerne bad kongen om ret til at indberette disse privilegiekrænkelser². En regnskabsnotits afslører, at Ribes borgmester, Morten Lime, og en ukendt ledsager den 12. august 1629 fik godtgjort en rejse »Fraa oc Till Vellig att Talle medt Borgmester af Olborrig oc aff Viborig paa Byens Wegenne«³. Dette møde ses gerne som en forløber for Viborg-mødet den 9. august; men hvis mødestedet refererer til Øster- eller Vester-Velling nær Langå – som Rudi Thomsen antager⁴ – kan der være tale om samme møde eller mødekompleks.

Samtidig holdt rigsrådet møde i Odense, og deltagere fra Viborg-mødet rejste hertil for at aflevere deres andragende til kongen. Denne opholdt sig imidlertid i Krempe i Holsten. Jyderne sendte derfor borgme-

2. P. F. Suhm: anf. arb. s. 210.

3. Peter Adler: Efterretninger angaaende Byen Ribe III, udgivne som Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i Ribe Cathedralskole 1834 (1834) s. 48 note 1.

4. Rudi Thomsen: anf. arb. s. 616 note 2; jf. også Aage Houken: Håndbog i danske stednavne, (1976) s. 265. Både hos Adler og andre opfattes det som et møde i Vejle. Ålborgborgmesteren, Hans Sørensen, der deltog i mødet i Vellig, omtalte i 1632 først sin medvirken, efter at der i Viborg var opsat en skrivelse.

strene Hans og Peder Sørensen til Krempe, hvor de overleverede Viborg-andragendet. I Krempe havde de mundtlige drøftelser med kongen, ligesom de overrakte det Krempe-dokument, der er aftrykt hos Suhm, og som Rudi Thomsen kalder Krempe I. I denne tilbagevises, at »den gemeene Mand i Jylland« skulle være ulydig over for øvrigheden. Omvendt anklages de, der »ilde haver handlet med sine Underhavende«, og som ikke frelste dem fra tyranniet, »men salverede sig, og lod dem i Stikken«⁵. Borgerne bedyrede deres troskab og foreslog et landeværn af borgere og bønder i den tjenestedygtige alder »uden Persons Anseelse«, d.v.s. inklusive adelens bønder. De nævnte atter tilsidesættelsen af købstædernes privilegier og ønskede ret til at supplikere til kongen angående sådanne overtrædelser. Kritikken rettede sig mod øvrige stænder, der drev borgerlig næring, skønt de nød særlige privilegier. Henvendelsen havde en adelsfjendtlig tendens.

Kr. Erslevs Krempe-dokument (:Krempe II) adskiller sig herfra. Det første punkt indeholder borgernes forslag til en landeværnsordning, efterfulgt af kongens svar herpå. Da svaret vanskeligt kan passe på Krempe I, antog Rudi Thomsen, at også Krempe II blev forelagt i Krempe⁶. Hans Sørensens brev fra juni 1632 omtaler ikke to Krempe-dokumenter; det skyldes ifølge Rudi Thomsen brevets ufuldstændige beskrivelse⁷. Suhm og Erslev refererer imidlertid forskellige svar fra kongen; Rudi Thomsen går ud fra, at kongens svar i Krempe forelå som en selvstændig skrivelse, og at der blot er tale om forskellige tekstuddrag⁸. Punkt 2 i Krempe II rummer en anmodning om nogle års skatte- og toldfrihed, punkt 3 en klage over øvrige stænders indgreb i borgernes næring. Borgerne ønskede en respektering af stænder- og privilegiesamfundet, at »en hver maa laade sig nøyie och bruge deris næring af hvis dennem af Gud i hemmelen er forordnet«, så stænderne kunne leve i »enighed och goed corespondens«⁹.

På mødet i Krempe bad kongen borgerne om atter at samles for at sætte deres andragender op i punkter¹⁰. Ejendommeligt nok refereres denne opfordring allerede i Krempe II under punkt 4. Punkterne 4-6 vedrørte øvrige stænders indgreb i borgernes næring, krav om frihandel samt kritik af adelens ret til at betale gæld hos borgerne med højt takseret gods. Dette gods skulle borgerne efter loven opbyde til salg inden år og dag, for den

5. P. F. Suhm: anf. arb. s. 212.

6. Kr. Erslev: anf. arb., II s. 204-208; Rudi Thomsen: anf. arb. s. 619.

7. Rudi Thomsen: anf. arb. s. 618.

8. Sst. s. 619, 623.

9. Kr. Erslev: anf. arb. II s. 206.

10. Sst. s. 207, 210; P. F. Suhm: anf. arb. s. 214.

pris, de kunne få. Trods dette sidste punkt havde Krempe II ikke Krempe I's adelsfjendtlige tendens. Rudi Thomsen opfattede den punktvis opsatte Krempe II som formuleret og overrakt af de to udsendte borgmestre i Krempe¹¹. De nedfældede de emner, der faldt dem ind. Krempe II var således et første svar på kongens opfordring. Det endelige svar kom på det senere købstadsmøde i Ry den 19. oktober, da borgerne forfattede en resolution i tolv punkter. Den havde flere lighedspunkter med Krempe II. Rudi Thomsen opfattede derfor også Krempe II som et udkast til Ry-resolutionen¹². Skønt kongen kendte den adelsfjendtlige holdning i Krempe I, opfordrede han altså borgerne til atter at forsamle sig for at præsentere deres klager på en mere systematisk måde. Det overbeviste borgerne om kongens støtte, og deres adelsfjendtlige resolution på Rymødet betegnedes ifølge Rudi Thomsen »en revolutionær stemning« i forhold til det forsigtige Krempe II-dokument¹³.

Kr. Erslevs Krempe II-dokument er trykt efter en afskrift i en foliant på Det kongelige Bibliotek¹⁴. I folianten efterfølges Krempe II-dokumentet af borgerstandens indlæg på stændermødet i Odense i 1638. Suhms materiale indledes med en adelsfjendtlig memorial, der stammer fra perioden 1638-41 samt med den jyske borgerstands indlæg på ovennævnte møde i Odense i 1638. Der findes flere indholdsmæssige og verbale ligheder mellem dette materiale og den jyske borgerbevægelses indlæg i 1629. Forud for stændermødet i Odense i 1638 forsamledes jyske borgerrepræsentanter i Ålborg. Rudi Thomsen antog, at borgerne da havde materialet fra 1629 foran sig, og at Suhmsamlingen blev til ved denne lejlighed: én af deltagerne tog en afskrift af 1629-dokumenterne, formulerede den adelsfjendtlige memorial, ligesom han udarbejdede teksten, der bandt aktstykkerne sammen. Verballighederne i materialet 1629 og 1638-41 forklares med, at kompilatoren i 1638 hentede formuleringer fra 1629-dokumenterne¹⁵. Det er vanskeligt at identificere denne kompilator/kommentator. Rudi Thomsen karakteriserede ham som en lærd mand¹⁶. Det understøttes af, at gejstlighedens forhold (tiende, patronatsret) har en fremtrædende plads i memorialen.

Rudi Thomsens formål var at placere kilderne »sikkert og nøjagtigt«.

11. Rudi Thomsen: anf. arb. s. 610, 621ff.

12. Sst. s. 629; jf. s. 607, 618.

13. Sst. s. 640, 648.

14. Det kgl. Bibl., Håndskriftsaml., Ny kgl. Saml. 540, fol.; Rudi Thomsen: anf. arb. s. 628f.

15. Rudi Thomsen: anf. arb. s. 628f.

16. Sst. s. 627ff.

og han fandt også kriterier hertil¹⁷. Adskilligt taler imidlertid imod en entydig tolkning af kildematerialet. Dels består dette af senere dokumentafskrifter, dels eksisterer der to forskellige dokumenter fra Krempe-mødet. Og ifølge ovenstående overleveredes på dette møde endvidere resolutionen fra Viborg, ligesom der blev ført mundtlige forhandlinger. Dette intense forhandlingsforløb vækker skepsis. Desuden virker Krempe II ufærdigt. Ikke så meget fordi det som de øvrige dokumentafskrifter mangler underskrifter; men mere på grund af dets skitseagtige præg. Rudi Thomsen opfattede det som forfattet af de to borgerrepræsentanter i Krempe, da kongen var utilfreds med Krempe Is generelle formuleringer¹⁸. I 1880'erne undrede Kr. Erslev sig over, at kongens opfordring på Krempe-mødet til borgerne om atter at samles for at gruppere klagerne punktvis, allerede kunne optræde i Krempe II. Erslev overvejede at henhøre aktstykket til det efterfølgende Rymøde, også p.g.a. lighederne med Ryresolutionen¹⁹.

Rudi Thomsens analyse rummede en placering – kronologisk og årsagsmæssigt – af det overleverede materiale, men tillige en accept af samtlige afskrifters autencitet. Andre fremstillinger af episoden indeholder en lignende beskrivelse af borgernes adelsfjendtlige krav i 1629²⁰. Materialets autencitet kan imidlertid drages i tvivl. Ikke alene giver de to Krempe-dokumenter, men også de iøjnefaldende lighedspunkter mellem materialet fra 1629 og 1638 anledning til skepsis. Forholdet kompliceres yderligere af, at der nu er dukket en afskrift op af Ryresolutionen, men som ikke er identisk med den, som P. F. Suhm udgave. Med publiceringen af denne nye kilde kan man derfor sætte sig det dobbelte mål, dels at underkaste aktmaterialet – inklusive den nye Ryresolution – en kildekritisk undersøgelse, dels at indplacere borgerstandens krav i en større sammenhæng. I

17. Sst. s. 602.

18. Sst. s. 622.

19. Kr. Erslev: anf. arb. II s. 203 note 3.

20. Jf. eksempelvis C. O. Bøggild-Andersen: *Christian IV's Tidsalder*. Schultz Danmarkshistorie III, (1942) s. 99f.; Svend Ellehøj: *Christian 4.s tidsalder (1596-1660)*, Politikens Danmarkshistorie 7, (1970) s. 281-286. S. 284: »... men tilsammen giver dog borgernes udtalelser i Krempe og Ry et klart billede af de stemninger, der beherskede dem i det bevægede efterår 1629«. Omvendt karakteriserer E. Ladewig Petersen og Helge Gamrath: *Perioden 1559-1648*, Gyldendals Danmarkshistorie II:2, (1980) s. 516 aktmaterialet fra borgerbevægelsen som »helt eller delvis korrumpet« (jf. s. 503f.); E. Ladewig Petersen: *Fra standssamfund til rangssamfund 1500-1700*, Dansk social historie III, (1980) s. 382. Professor E. Ladewig Petersen har mundtligt meddelt mig, at professor Astrid Friis i sin undervisning udkastede den tese, at aktmaterialet fra 1629 rummede elementer, der senere var indarbejdet i teksten. Det er Friis' tese, jeg vil drøfte i det flg. ud fra den nu opdukkede Ryresolution; jf. ndf.

1629 klagede borgerne blandt andet over indgreb i deres privilegier, ligesom de forsvarede retten til at kommunikere disse overgreb til kongen. Det følgende skal belyse borgerstandens radikaliserings – og baggrunden herfor. Interessen samler sig derfor især om borgernes holdning til stænder-samfundet og -privilegierne samt om borgerstandens påvirknings- og kommunikationskanaler.

II

Tesen om borgerstandens radikaliserings i efteråret 1629 bygger primært på en sammenligning af det forsigtigt formulerede Krempe II-dokument fra september med P. F. Suhms udgave af Ryresolutionen fra oktober. Den nu opdukkede version af Ryresolutionen giver derfor en hidtil ukendt mulighed for at efterprøve tesen. I det følgende refererer Ry I til afskriften hos Suhm og Ry II til den nu opdukkede afskrift på Københavns Stadsarkiv¹. Intet tyder på, at København var indblandet i borgerrøret. Resolutionen befinder sig formentlig her ved en tilfældighed. Som nævnt måtte bevægelsens ledere i 1632 forklare sig over for rigshofmesteren i København. I den forbindelse skrev Ålborgs borgmester, Hans Sørensen, i september 1632 til rigshofmesteren. Samtidig medsendte han en »rectig copia aff borgerschabett i Jutland deris underdanig offuer giffuene *supplication och besueringer*«². Det er uvist, hvilken skrivelse han refererer til; men sandsynligvis er det Ryresolutionen, hvor borgerne endegyldigt opsatte deres ønsker og klager. Det kunne samtidig forklare dens tilstedeværelse i Københavns Stadsarkiv. De ydre og indre kriterier til bedømmelse af de to versioner begrænses af, at begge kun foreligger i afskrift.

Ry I er – til forskel fra Krempe II – forsynet med en indledning og en afslutning. Den er opsat i punkter, sådan som kongen havde krævet på mødet i Krempe. Opbygningen er logisk; punkt 1-2 gengiver borgerskabets almindelige tilstand. Punkt 3: »Borgerskabets Besværing og Forhindring i deres Næring, imod deres Privilegier, som med Eed af fremfarne Konger er blevet confirmerede«, fremtræder nærmest som en overskrift

1. Københavns Stadsarkiv. Magistratens Kopibog (-1677) (MC 200), fol. 22r-30r. Kilden er transskriberet ndf. som tillæg, s. A-1; i det flg. refererer jeg i teksten til tillægget med bogstav og linje. Jeg takker arkivar, Egil Skall, Københavns Stadsarkiv, for hjælpsomhed i.f.m. offentliggørelsen af kilden.
2. Rigsarkivet (:RA). Danske Kancelli (:DK) B 160, 22. sept. 1632. Samme betegnelse benyttede Hans Sørensen i juni s.å. om Viborg-aktstykket; men da borgerrepræsentanterne i 1629 overleverede et eksemplar heraf til kansleren (i Odense), var dette formentlig allerede kendt i regeringen; jf. Kr. Erslev: anf. arb. II, s. 209.

for de efterfølgende, specificerede punkter 4-11. Det sidste og 12. punkt vedrører en forsvarsordning i form af et landeværn.

Ry II er langt fyldigere; indledningen alene har omtrent samme længde som hele Ry I, men rummer også flere gentagelser. Dele af Ry I virker mere gennemarbejdet og flere steder som en forkortet version af Ry II. Såvel Ry I som Ry II er opsat i punkter; Ry II dog uden nummerering. Der er imidlertid nok så vægtige indicier for, at Ry II gengiver den originale Ryresolution. Ry II er det eneste aktstykke fra borgerrøret i 1629, der er forsynet med underskrifter. Bortset fra deltagerne i mødet i Velli(n)g og de to udsendinge i Krempe har opbakningen bag borgerbevægelsen og dens fysiske deltagere hidtil ikke været kendt. Der synes at være tale om virkelige og ikke blot forventede underskrivere. Morten Lim(e) fra Ribe underskrev »saa vitt Riber byes *privilegier* vedkommer«, ligesom flere af underskrifterne var efterfulgt af bemærkningen »Egen hand«³. Dette indicium for erklæringens autencitet understøttes også af den indholdsmæssige analyse. Ry II er dateret, ikke den 19. oktober, der optræder hos P. F. Suhm, men den 20. oktober⁴. Til disse ydre forskelle følger sig nogle indholds- og strukturingsmæssige. Der er stort set tale om samme temakreds; men punkternes rækkefølge er vidt forskellig i de to afskrifter, ligesom der også er klare indholdsmæssige forskelle. Den forskellige længde, holdning og disponering gør det næppe sandsynligt, at Ry II fra den 20. oktober er en omarbejdet version af Ry I fra dagen før. Hans Sørensen's brev fra juni 1632 nævner dennes modererende indflydelse; men det var på mødet i Viborg.

Ry IIs omfangsrige indledning giver et billede af de jyske købstæders situation efter krigen 1625-29. Borgerne bad kongen om »*privilegier* schonsell och friheder igien som er dett eniste midell huor ved Kiøbstederne igien Kunde opbyggis och besettis« (B-46f.). Henvendelsen rummede

3. For de øvrige synes der ikke at være tale om forventede underskrivere, da de sidste, der underskrev »egen haand« i så fald må have kendt deres plads i rækken af underskrivere. Hidtil har man kun kendt tre deltagere, Morten Lime, Hans og Peder Sørensen. Af disse gjorde S. M. Gjellerup: Biskop Jens Dinesen Jersin. Bidrag til Danmarks Skole- og Kirkehistorie i det 17de Aarhundrede, (1868-70) s. 175 note 1 Morten Lime til »en af de vigtigste Ledere for denne Bevægelse«; P. C. Knudsen: Aalborg Bys Historie I. Del, (1931) s. 133 så Hans Sørensen som »en af de mest højtalende på Mødet i Ry«.

4. I Landsarkivet for Nørrejylland D 13, Kolding rådstuearkiv, nr. 488: Kæmnernes regnskab 1582-1631, fol. 405r findes flg. indførsel: »Giffued Knud Pedersen vogenmand till vogenleie for hand och Niels Jepsen Raadmand till Rye och fra, hand var did skickett Udj Kolding byes bestilling, med Andre aff Kiøbstedernes middell som møtte och var forskreffuitt denn 19 ochtob: -iiij Slett Dir.«. Dette modsiger næppe, at man først den flg. dag fik formuleret den omfangsrige resolution. De jyske rådstuearkiver rummer flere relevante oplysninger. En grundig gennemgang kunne formentlig kaste mere lys over borgerbevægelsen.

derfor især handels- og erhvervsmæssige forslag, herunder sikring af frihandelen. Disse generelle krav fik vidtrækkende betydning, da de blev kombineret med to andre forhold: hensynet til borgernes skatteevne og håndhævelsen af stændersamfundets funktionelle arbejdsdeling. Og medens Ry IIs tilstandsbeskrivelse stort set svarer til den knappe formulering i Ry I (punkt 1), kommer holdningsforskellen i de to versioner af Ryresolutionen tydeligt frem i denne sammenhæng.

I Ry IIs indledning betones kongens interesse i at ophjælpe købstæderne, for at de atter kunne bære kongens og rigets tyngde. Men det fremhæves, at »de som maa berre Rigens tyngde och Kronen haffuer indkom Aff nemblig Borgerschab Cronens Bønder och sielffeyere Kand och maa blifue i sin esse och Nyde derris gamble *privilegier* och friheder ...« (B-20ff.). Samme hensigt ligger bag formuleringen: »Att borgerschabet och Cronens bønder fast Allene maa berre Kronens og Rigens tyngde synderlig i frids thid ...« (B-10ff.). En lignende formulering findes i Ry I⁵; men i dennes adelsfjendtlige afslutning sættes disse gruppers skattebyrder op mod den »ringe Skat af Adelens Bønder, som boer udi de Sogner, som Adelens Sædegaarde ikke ligge udi, som aarlig ved Mageskifte formindskes«⁶.

Beskyttelsen af købstædernes handel og andre hjælpeforanstaltninger blev desuden fremstillet som et retmæssigt krav. At øvrige stænder, »som Andre Middell haffuer At nerre sig Aff icke maa her effter som hidindtill scheid er imod *recessum* och Borgernis giffne friheder Indgriber i Borgeilig Nering Eller nogen Handell och Kiøbmandschab driffue, men At enn huer maa Leffue Aff di meddell, som dennom Aff Gud och fremfarne Konger giffuere Nemblig Adelen Aff derris Kongelige Indkomme geistligheden Aff derris geistlige Rente och bønderne Aff derris Aalff och opfødingh och handverksmænd Aff deris handuerck paa dett understenderne Altid Kand verre god *respondentz* och denn ene stand recke denn Anden stand handen och verre *affectionerete* och *resolverede* ...« (C-5ff.). Også Ry I rummede anklager over øvrige stænders indgreb i borgernes næring samt ønske om, at en hver stand må blive i »sin *Statu*«. Men modsat den forsonlige tone i Ry II, havde de en adelsfjendtlig brod i Ry I. Det hed her, at »man tit ikke tør det for Had og Eftertragtelse beklage«⁷. Den adelsfjendtlige holdning i Ry I understreges ved en nærmere sammenligning med Ry II.

Efter Ry IIs indledning opremses borgernes andragender. Første punkt

5. P. F. Suhm: anf. arb. s. 218.

6. Sst. s. 218f.

7. Sst. s. 217.

er et angreb på adelens rettigheder m.h.t. øksneopdræt. Borgerne krævede ret til – som tidligere – at købe øksne af bønder og præster på landet. Dette svarer til punkt 6 i Ry I, der med sine verballigheder fremstår som en forkortet version⁸. Modsat den generelle tendens er formuleringen skarpere i Ry II. Her fastslås det, at borgerne ikke kunne købe græsøksne »for billig verd«; de var henvist til akseltorvene, hvor de »maa Kiøbe staløxen Aff Adelenn Allene for enn dyr Pris och maa udloffue flere penge end di nogen tid i Marckenen Kand bekomme Men paa det di Kand holde derris *Credit* Wden Lands Huor udoffuer mange fornemme Øxen Kiøbmend er Kommen till Agters ...«(D-4ff.).

Herefter kritiserede borgerne bag Ry II forbuddet mod at indføre rug, mel og brød (D-11ff.). Dette svarer til punkt 7 i Ry I. Formuleringen er kortest i Ry II, hvor fri indførsel begrundes med, at det dels kunne give købmændene en fortjeneste, dels sikre lavere priser for almuen. Ry Is adelsfjendtlighed kommer atter frem her: »og man noksom veed, at slig Forordning af en Part af Adelen, som aarlig haver store Partier af Rug, at ville udbringe paa høi Priis, med Villie er udbragt«.

I Ry II efterfølges dette af en klage over, at smørvægten i Jylland er ændret fra 18 til 16 lispund, hvilket gav købmændene økonomiske tab (D-17ff.)⁹. I Ry I findes hverken dette eller det følgende punkt, der rummer en kritik af, at enkelte borgere ved forpagtninger og benådninger havde privilegium på at handle med bestemte varer. At privilegiet også indebar lettelser i forskellige byrder, fremgår af, at »slig benaading och forpactning forAarsager tuist och videre willigh naar schatt och tynges schall thaxeris och udgiffues Aff Borgerne« (D-30ff.).

Borgerne angreb herefter i Ry II de mange løbekræmmere, der drev forprang på landet og dermed fratog købstæderne deres handel (D-34ff.). Dette genfindes i kort form og med flere verballigheder i Ry I, punkt 4 og 5. I Ry II efterfølges det af et vidtløftigt angreb på landkræmmere, på fremmede, der opholdt sig i købstæderne, og på udskibning fra ulovlige havne. Sidstnævnte berørte såvel kongens toldindtægter som borgernes indtjening (E-36ff.). Det findes ligeledes i Ry I, punkt 5. Både i Ry I og II foreslås konkret, at byernes øvrighed fik opsyn med den ulovlige handel. I Ry II gøres det klart, at adel og gejstlighed ikke må skade borgernes handel, hvis de skulle være indblandet i dette.

8. I den flg. sammenligning mellem Ry I og Ry II henvises der i.f.m. førstnævnte generelt til P. F. Suhm: *anf. arb.* s. 214-220.

9. Jf. L. E. Fauverholdt Jensen: *Danske Kornmål i 1600-tallet*. Odense University Studies in History and Social Sciences 97, (1986) s. 63-69.

Ifølge Ry II skulle årsmarkeder, der holdtes på landet, henlægges til den nærmeste købstad, hvor de kunne være under øvrighedens opsyn (E-47ff.). Dette svarer indholdsmæssigt til punkt 9 i Ry I. I Ry II efterfølges det af et krav om genindførelse af håndværkerlav og –skræer, og som ikke findes i Ry I (E-55ff.). Det kan undre at finde dette håndværkerønske i et aktstykke, der helt er præget af købmandsinteresser. Forslaget begrundes imidlertid med, at ophævelsen af lavene ikke alene skabte mangel på håndværkere, men også medførte at håndværkere gav sig af med købmandsvirksomhed. Magistraten ønskede, at den som tidligere måtte indsætte oldermænd og have tilsyn med lavene.

Borgernes tilgodehavender hos adelen voldte problemer. Ifølge Ry II måtte borgerne ofte tage adeligt jordegods i betaling »effter den taxt goede mænd Aff Adelen derpaa gjør« (F-40f.). Efter loven måtte ufri ikke besidde frit gods mere end »Aar och dag«, men afstå det til adelen, »for huad di derfor ville giffue« (F-43f.). Borgerne ønskede, at de enten måtte beholde frit gods »i *possession* och Holde Rostienniste och Rigens tyngde der Aff« (F-46f.), indtil det uden tab kunne sælges til adelen, eller adelige gjorde udlæg i penge, guld, sølv eller andet løsøre, »och betale schadesløs effter derris breff och forschriffuelsis indhold« (F-49f.). Indholdsmæssigt svarer dette til punkt 11 i Ry I; men her finder vi blot en anderledes skarp formulering: at adelen »søge Udflugt, og gjør Tilbud, at vil rette for sig med de allerslemmeste Vare«, at de gør udlæg »i ont forderved Adels Jordegods for høi Vurdering«, og at borgerne »tit taber den halve Deel derpaa«, når de afstod det¹⁰.

Det følgende punkt i Ry II vedrørte magistratens mindskede autoritet over borgerne p.g.a. lensmændenes indgreb i bystyrets virke. Samtidig anmodede man om, at borgmestre og rådmænd måtte blive bedre aflagt for deres arbejde, at stadsretten måtte blive trykt, efter at fornemme borgere havde gennemset den, og at købstæderne måtte forsynes med nye privilegier (F-52-G-22). Dette efterfølges i Ry II af en omtale af de forhuggede skove (G-24ff.), og som svarer til punkt 8 i Ry I. Medens der sidstnævnte sted kræves forbud mod udførsel af træ og brændeved, omfatter dette i Ry II udelukkende personer, som ikke er bosiddende i landet. Kravet tilpasses altså borgerstandens tarv.

Borgerne bag Ry II skitserede herefter en forsvarsordning (G-31ff.). Også her har Ry I karakter af en forkortet version. Rudi Thomsens opfattelse, at borgerne ikke slog dette punkt stort op, da de havde fået svar herpå i Krempe, kan altså ikke opretholdes. Tværtimod er der tydelige

10. P. F. Suhm: anf. arb. s. 218.

verballigheder mellem Ry II og Krempe II, da borgerne allerede havde fået et svar på landeværnsforslaget. Det afgørende er, at borgerne foreslog »en lidelig bestandig *defension* krigs *Ordinantz*, At borgere och bønder ingen undertagend maa i tide meden wi *respit* haffuer *Armeris* och *excerceris* och med forfarne tro och oprictig *officerer* forsees« (G-32ff.). Såvel dette som begrundelsen, »Och denn *Catholische leges armade* som intet er fuldkommeligh Att throc« (G-41f.), har klare lighedspunkter med Erslevs Krempe II-dokument¹¹. Bemærkelsesværdigt nok kræves i Ry II eksercits af alle bønder – dvs. inklusive adelens.

Efter dette militære spørgsmål anmodes der i Ry II om, at jyske købstadsborgere fritages for skat, told, cise og anden tyng, for at de atter kunne komme på fode (H-10ff.). I Ry I punkt 2 behandles samme tema i forkortet form. Afslutningen i Ry II, og som ikke har nogen parallel i Ry I, vedrører hospitalerne i Jylland (H-28ff.). Borgerne mente, at mageskifter og forsømmelige forstandere havde svækket hospitalerne; disse behøvede derfor nye fundatser og forstandere.

Den omfangsrige Ry II-resolution er dateret den 20. oktober 1629 og underskrevet af 16 borgere. De repræsenterede Ribe, Ålborg, Århus, Lemvig, Viborg, Randers, Hobro, Horsens, Vejle, Thisted, Holstebro, Varde og Kolding. Bevægelsen havde således tilslutning fra de vigtigste jyske købstæder. Omvendt har Ry I en afslutning, der ikke findes i Ry II. Som Rudi Thomsen fremhævede, rummer den en række adelsfjendtlige formuleringer. Vendt mod de adelige lensmænd kræves borgmestre og rådmænd valgt efter de bedste borgeres vota, ligesom borgerne skulle have »fri Tilgang« til kongen som i kong Hans' tid. Den adelsfjendtlige holdning kom især frem i forbindelse med de økonomiske spørgsmål, sådan som det vil fremgå nedenfor.

Til forskel fra borgernes forsigtige formulering på mødet i Krempe den 2. september 1629, karakteriserede Rudi Thomsen stemningen som revolutionær på mødet i Ry i oktober. I Ry II erkendes ganske vist, at borgerne sammen med kron- og selvejerbønderne bar hovedparten af byrderne; men det anvendes som argument for at ophjælpe købstæderne. Desuden kritiserede de adelens monopol på øksenhandel, dens ulovlige indgreb i borgerlig næring, adelens gældsafvikling og de adelige lensmænds indgreb i bystyrets virksomhed, ligesom de ønskede udskrivning også blandt ade-

11. Her hed det: »den catolische riges arme, som indtet er at lide paa«. Kr. Erslev: anf. arb. II s. 205. Når forsvarsspørgsmålet alligevel ikke indtager en mere fremtrædende plads, skyldes det vel, at kongen – iflg. Ry II (B-40ff.) – netop bad borgerne »*punctatim*« formulere »huad brøst och forhindring den borgerlig stand i derris Nerring och handtering Hid indtill ... haffuer haft«.

lens bønder. Den tekstnære sammenligning af Ry I og Ry II afdækkede en række adelsfjendtlige udtalelser i Ry I, som ikke genfindes i Ry II. Tonen i Ry II svarer til den forsigtige holdning i Krempe II. Der er derfor tvivlsomt, om Ry Is revolutionære, adelsfjendtlige udtalelser hører til i 1629.

I Ry I påstod borgerne, at der kun kom en ringe skat fra adelsbønderne i de sogne, som adelen ikke havde sædegårde i. Disse sogne blev stadig færre på grund af mageskifterne¹². Heller ikke dette findes i Ry II. Omvendt rummer memorialen (fra 1638-41) en kritik – uden paralleller i Ry I – af adelens ret til selv at lægge sine bønder i skat og til at forskåne bønderne i sædegårdens sogn, skønt der kun var tale om en bondegård med ringe avl og bestyret af en ladegårdsfoged¹³. Ry Is sammenkædning af forbud mod indførsel af rug, mel og brød med adelens profithensyn genfindes hverken i Ry II eller i memorialen.

I Ry I hed det, at adelen betalte deres gæld til ufri med »de allerslemmeste Vare«, »i ont forderved Adels Jordegods for høi Vurdering«, og »tit taber den halve Deel derpaa«, da de skulle afhænde frit jordegods inden år og dag¹⁴. Den samme kritik optræder i Ry II, men i en høflig version. Også memorialens forfatter fandt gældsforordningen kritisabel; adelen kunne opbyde »deres Gods og Løsøre, hvis de ville undvære, og deres egen Stand sætter Taxt derpaa«, ligesom de ufri atter måtte afhænde det »for meget ringere Værd, end det i Betalning tages, eller derfor hades og eftertragtes«¹⁵. Endvidere kritiseres i Ry I kronens mageskifter med adelen. Det »skjønne Kronens Gods«, som har været »Kiernen af alt Gods i Riget, er bortskiftet til Adelen imod ganske ringe og bart forskyldet Gods, og forventt fra Kronen baade Landgilde, Stedsmaal og andre Herligheder«. Dette tema berøres ikke i Ry II, men næsten enslydende finder vi i memorialen, at adelen »imod forskyldet og bar Gods ... haver i sinde at mageskifte med kronen Kiærnen af det allerbedste Kronens Gods ... saa Kronen for godt og frugtbar Gods haver faaet bar forarmet Gods for høi Skyld«¹⁶.

I Ry I hævdes det videre, at adelen gennem mageskifterne havde fået herlighedsretten over det bedste bøndergods, at jorddrotten besværes med »ulidelig Trældom og Arbeyde, saa Adelen nu fast haver Bondeeye og Herlighed; dermed er nedreven en drabelig Pille af Kronens Herlig-

12. P. F. Suhm: anf. arb. s. 218f.

13. Sst. s. 202.

14. Sst. s. 218.

15. Sst. s. 204.

16. Sst. s. 203.

hed¹⁷. Intet af dette genfindes i Ry II, hvorimod der såvel verbal- som indholdsmæssigt er lighed med memorialen. Ifølge denne havde adelen mageskiftet sig til krongods »med drabelig Herlighed, som de derefter med stor Fordeel haver gjort sig nyttig¹⁸. Endvidere at adelen havde forhøjet landgilden på det krongods, som den havde mageskiftet sig til. Flere bønder var fraflyttet deres gods, »paa det de for ulidelig Besværing kunde forskaanes«. Ved mageskifterne var der »nedreven Piller, som vel med Troskab bar sin Deel af Rigets Tynger«. Betragter man de to skarpeste, adelsfjendtlige udtalelser i Ry I: »... man tit ikke tør det for Had og Eftertragtelse beklage«, og »man er saa haardt bunden med autoritetiske Linier og Strikker, at man sig ikke kan eller tør rømme«, så genfindes disse passager næsten ordret i den adelsfjendtlige memorial fra 1638-41¹⁹. Ingen af disse udtalelser findes i Ry II.

Såvel ydre som indre kriterier taler til fordel for Ry IIs autenticitet. Borgernes utilfredshed med en række forhold blev formuleret i samme forsonlige ånd, som kendetegnede Krempe II. Den nu opdukkede Ry II-resolution rummede en vis kritik af adelen; men der genfindes ikke det holdningsmæssige omslag og den revolutionære stemning, som kendetegnede Suhms Ry I-resolution. Ry I rummede en række adelsfjendtlige udtalelser, der ikke optrådte i Ry II, men som for fleres vedkommende genfindes – med verbal overensstemmelse – i memorialen fra 1638-41! Medens Rudi Thomsen mere eller mindre direkte anførte de indholdsmæssige og verbale ligheder mellem Ry I, den adelsfjendtlige memorial (1638-41), borgerstandens indlæg på stændermødet i 1638 og Suhmkompiatorens sammenbindende tekst til støtte for Ry IIs autenticitet, kan afhængighedsforholdet være det modsatte af, hvad Rudi Thomsen antog: så Ry IIs adelsfjendtlige udtalelser formentlig også tilhører tiden efter 1638 og er blevet indarbejdet i teksten af kompilatoren.

Undersøgelsen gælder her de to versioner af Ryresolutionen medens Suhms Viborg- og Krempe-resolution ikke skal analyseres nærmere. Hele Suhmsamlingen opstod omkring 1638. Især Krempe IIs adelsfjendtlige indslag har lighed med den senere memorial, og som for Ry I-resolutionens vedkommende kan disse adelsfjendtlige udtalelser sandsynligvis henføres til slutningen af 1630'erne. Det forklarer samtidig de indholdsmæssige og verbale ligheder mellem materialet fra 1629 og 1638-41. Noget forenklet gengives i figur 2 (s. 26) den hidtidige og den her foreslåede opfattelse af

17. Sst. s. 220.

18. Sst. s. 203.

19. Sst.

materialets indbyrdes afhængighed. Det er næppe muligt at nå til en sikker rekonstruktion på grundlag af senere afskrifter. Der er således blot tale om et tolkningsforsøg, der karakteriserer borgerbevægelsen i 1629 som moderat, medens de mere radikale udfald mod adelen sandsynligvis stammer fra slutningen af 1630'erne.

Der skal ikke gøres nærmere rede for den indbyrdes afhængighed mellem det øvrige materiale hos Suhm – udover hvad der ligger i ovennævnte analogislutning. Også Kr. Erslevs materiale er problematisk. I slutningen af forrige århundrede undrede Kr. Erslev sig over, at kongens besked i Krempe til borgerne om at sætte deres andragender op punktvis allerede optrådte i Krempe II. Lige så ejendommeligt er det, at kongens befaling optræder inde midt i Krempe II (punkt 4). Da kongen fremsatte dette på Krempemødet, og borgerne efterkom det i Ry, kunne de forudgående punkter (1-3) i Krempe II stamme fra tiden før Krempemødet, medens de følgende punkter 4-6 kunne stamme fra mødet i Ry. Indholdsmæssigt er der ligheder mellem de første punkter i Krempe II og Suhms Viborg-andragende. Dele af Krempe II kan være formuleret før Ryresolutionen. Det synes ganske rimeligt, som Rudi Thomsen er inde på, at Krempe II kan opfattes som et udkast til Ryresolutionen. Imidlertid følger hverken Ry I eller Ry II tematisk og dispositionsmæssigt Krempe II. Formentlig har de to udsendte borgmestre skitseret de emner, der burde indgå i Ryresolutionen. Men med referatet af kongens befaling inde midt i Krempe II er det næppe sandsynligt, at Krempe II – i den foreliggende form – blev overrakt kongen i Krempe. Omvendt er det slående, at punkt 3 i Ry I på samme måde kan ses som en respons på kongens befaling²⁰. De udsendte borgmestre har næppe været udstyret med fuldmagt til på de jyske købstæders vegne at formulere disses ønsker. Det synes heller ikke at være tilfældet. Den opdukkede Ryresolution viser, at 16 borgere fra 13 jyske byer i Ry netop forfattede borgernes andragender i punkter, sådan som kongen havde ønsket i Krempe. Hvis kongens svar på landeværnsordningen hører til Krempe II-dokumentet, er det også tvivlsomt, om der blev overleveret en Krempe I-resolution – i den foreliggende skikkelse. I Ry I henvises der indledningsvist til »vores underdanigst forrige overgivne Supplication sub dato Viborg d. 9. Aug.«²¹. Man må således stille sig ret kritisk over for hele det aktmateriale, der er aftrykt hos P. F. Suhm.

Borgerbevægelsens ændring fra en moderat til en radikal bevægelse

20. Sst. s. 215: »Borgerskabets Besværing og Forhindring i deres Næring, imod deres Privilegier som med Eed af fremfarne Konger er blevet confirmerede«.

21. Sst.

tidsfæstede Rudi Thomsen til perioden mellem mødet i Krempe den 2. september 1629 og mødet i Ry den 19. oktober s.å. Medens dette omsving fandt sin forklaring i kongens opfordring til borgerne om at formulere deres andragender punktvis, skønt han kendte deres udfald mod adelen, kan en holdningsændring mellem 1629 og 1638 – ifølge min her fremlagte tolkning – relateres til de gennemgribende strukturændringer, som det danske samfund undergik i 1630'rne.

III

På deres møde i Ry i 1629 betragtede borgerne – efter luthersk opfattelse – samfundets politiske og sociale struktur som noget gudsgivet. Enhver skulle forblive i sin stand, og leve af de midler, der var tildelt standen. Og i Ry II udtalte borgerne, at »denn ene stand recke denn Anden stand handen« (C-13), og hvor overholdelsen af de enkelte stænders funktioner var forbundet med en harmonisk samfundsopfattelse¹. Tonen var derimod en helt anden i den adelsfjendtlige memorial, som Rudi Thomsen tidsfæstede til årene 1638-41. Her ti år efter Kejserkrigens afslutning anfægtes hele grundlaget for stands- og privilegiesamfundet. Kritikken rettede sig mod adelens manglende modydelser for privilegierne, mod udøvelsen af privilegierne, og mod disses arvelighed. Oprindeligt blev adelen privilegeret for sin offervilje, nu stillede den kun sin »ufrugtbare« rostjeneste, ligesom den under Kejserkrigen (1625-29) flygtede og lod menigmand i stikken.

I flere henseender er året 1629 velegnet til at belyse privilegiesamfundets grundlag. Fra dette år findes et skattemæssigt arrangement, der afdækker én af adelsvældens forudsætninger. Samme år måtte borgerne tage stilling til spørgsmålet om et effektivt forsvar, som egentlig var adelens anliggende og den formelle begrundelse for adelsprivilegierne. Én ting var borgerstandens synspunkter, en anden var dens mulighed for at fremføre dem og påvirke de politiske beslutningstagere, altså spørgsmålet om påvirknings- og kommunikationskanaler under adelsvælden. Det er disse tre temaer (beskatning, forsvar og kommunikationsveje), der skal drøftes i det følgende.

Ifølge ovenstående stammede borgernes mere radikale og adelsfjendtlige indslag formentlig fra slutningen af 1630'rne og ikke fra 1629. Det rejser blot spørgsmålene: hvorfor borgerstandens krav radikaliseres i

1. Om harmoniopfattelsen, jf. Kerstin Strömberg-Back: *Lagen, Rätten, Läran. Politisk och kyrklig idédebatt i Sverige under Johan III.s tid. Bibliotheca Historica Ludensis XI*, (1963) s. 28.

1630'rne?, samt hvad opnåede borgerne i 1629 – og senere? Med andre ord: hvorledes var borgernes generelle, politiske gennemslagskraft under adelsvælden? Sidstnævnte skal blot skitseres, men spørgsmålene kan forsøgsvis besvares ud fra J. A. Fridericia's konstatering, at det konkrete resultat af borgernes henvendelse i 1629 først og fremmest var skatte- og landgildelettelse².

Borgerstandens bevidstgørelse – eller rettere radikaliserings – kan i vidt omfang relateres til udskrivningen af ekstraordinære skatter, som netop tog et voldsomt opsving i 1630'rne. Det skyldtes bl.a. Danmarks ændrede sikkerhedspolitiske situation og militære behov efter Kejserkrigen. Svenske tropper befandt sig ved Hertugdømmernes sydgrænse, og der var til stadighed fare for, at de stridende parter overskred grænsen. I 1634 og 1637 var de gamle unionsaftaler med hertugdømmerne blevet fornyet. Aftalerne forudsatte, at Danmark havde en stående hær, og efter oprettelsen af denne i 1637 blev de ekstraordinære »unionskatter« i realiteten ordinære. Også flåden blev udbygget i 1630'rne. Foruden det øgede forsvarsberedskab krævede også diplomatiet, det hastigt voksende administrationsapparat og den prætentive hofholdning større offentlige indtægter.

Allerede i 1620'rne og ikke mindst under krigen 1625-29 var skatterne følelige. I årene 1600-1614 blev der – ifølge J. A. Fridericia – udskrevet 14 enkeltskatter til et samlet beløb af 1.9 mill. rd., men i perioden 1629-43 35 enkeltskatter på 3.9 mill. rd. Heraf androg unionskatterne til den stående, hvervede hær omkring 2.5 mill. rd.³ De jyske købstadborgeres henvendelse i 1629 faldt stort set sammen med skattestatens gennembrud. Fritagelse for forskellige offentlige byrder var et vigtigt element i borgernes henvendelse i 1629. Det stod samtidig klart, at de jyske bønder var ude af stand til at betale fuld landgilde, og netop samtidig med borgerrøret i 1629, drøftede konge og rigsråd skatte- og landgildenedsættelser for Jylland. Den 1. oktober – dvs. mellem Viborg- og Ry-mødet – udgik et skattebrev, hvorefter bøndernes skatter til kronen skulle nedsættes i samme forhold som landgildeydelsen. Ordningen stammer fra rigsrådets betænkning af 5. september, hvor det hed: »paa det de fattige oc forarmede for saadan thyngsel forskaanis, schulle der med saaledis forholdis, at lige som hver bunde kongen eller sin hosbunde hel, half eller ingen landgilde formaar at give, saa schulle oc med schatten same proportion holdis«⁴.

2. J. A. Fridericia: Danmarks Riges Historie IV, (1896-1902) s. 211.

3. Sst. s. 228.

4. Kr. Erslev: anf. arb. II s. 197; Kancelliets Brevbøger 1627-1629, (1929) s. 776; V. A. Secher (udg.): Corpus Constitutionum Daniae. Forordninger, Recesser og andre kongelige

Hidtil er bestemmelsen meget naturligt blevet opfattet som eksempel på skatteforskånsel. Her skal den benyttes til at afdække én af adelsvældens forudsætninger: at krone og adel – i denne ekstraordinære situation – delte bondens overskud. Da adelen eftergav bonden en del af landgilden, måtte den samtidig hindre, at kronen via beskatningen profiterede af husbondens tilbageholdenhed. Vi får her glimtvis indtryk af en fin balance mellem kronens og adelens interesser under magtstatens udbygning⁵. Dette arrangement vedrørte kun landdistrikterne; men samtidig med den jyske borgerbevægelse indberettede beskikkede rigsråder om de jyske købstæders svækkede stilling⁶. På rådernes anbefaling opnåede jyske købstæder skattelettelse i de følgende år.

Med oprettelsen af en stående, hvervet hær i 1637 fik skatteskruen et par ekstra omdrejninger. Og frem gennem 1640'rne klagede adelen over beskatningens følger for dens bønder, der havde vanskeligt ved at svare landgilde på grund af skatterne til kronen, ligesom adelen måtte forstrække sine bønder med heste, korn og penge samt give afkald på ægter, arbejde og andet for at undgå ødegårde⁷. Det er vanskeligt at vurdere det rimelige i adelens klager. Der knytter sig blot særlig interesse til adelens påstand (i 1647), at skatterne nu næsten var højere end landgildeydelse – dvs. et brud på princippet fra 1629⁸. Efter enevældens indførelse havde skattebetalinger højere prioritet end landgildeydelse. Under adelsvælden underminerede skatterne adelens landgildeindtægter, ligesom adelen åbenbart havde vanskeligt ved at fastholde princippet fra 1629 om kronens og adelens deling af bondens overskud. Nu er det både for snævert at betragte forholdet adel-kongemagt ud fra dette ene forhold og for unuanceret at opfatte adelen som en homogen gruppe. Råds- og lensadelen havde embedsindtægter, der supplerede godsdriften, og som hjalp den gennem de vanskelige tider. Derimod blev den menige adel uden adgang til supplerende indtægter ramt hårdt.

Samtidig bar adelen større offentlige byrder. I 1640'rne fik den fordob-

Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende 1558-1660, IV: 1622-38 (1897) s. 483ff.; jf. Haakon Bennike Madsen: Det danske skattevæsen. Kategorier og klasser. Skatter på landbefolkningen 1530-1660. Odense University Studies in History and Social Sciences 53, (1978) s. 207.

5. Jf. Leon Jespersen: Skitse til magtstatsprojekt: Forfatnings- og kontrolsystemet. I: Skiss till maktstatsprojekt. Sektionsrapport till XX nordiska historikerkongressen Reykjavík 1987, (1987) s. 48.

6. Jf. flere skrivelser i RA., Indkomne Breve til Kancelliet.

7. Kr. Erslev: anf. arb. II, s. 614F.

8. Sst. III s. 411. Allerede i 1642 hævdede adelen, at nogle bønder betalte mere i skat end i landgilde; sst. II s. 614f.

let sin rostjenestebyrde; dens skattefrihed blev undergravet ved talrige kontributioner og dens indtjening reduceret ved de almindelige landeskatter. Det er derfor forståeligt, at menig adel under håndfæstningsforhandlingerne i 1648 ønskede del i kongens og rigsrådets beskatningsret. Fra omkring midten af 1600-tallet mærkede adelen samtidig de nedadgående konjunkturer for landbrugsvarer, og der er næppe tvivl om, at store grupper inden for adelen led under den beskatnings- og konjunkturmæssige udvikling. Noget andet var imidlertid, hvordan borgerne opfattede adelen.

Adelens sædegårde var fritaget for tiende, ligesom dens ugedagsbønder var skattefrie. Fra 1628 måtte adelen – formelt for at opnå en retfærdigere byrdefordeling – selv ligne skatten på sine bønder. Ifølge den adelsfjendtlige memorial fra 1638-41 misbrugte adelen disse rettigheder. Almindelige bøndergårde med en ladegårdsfoged blev erklæret for en hovedgård, da adelens bønder i sognet, ugedagstjenerne, var fritaget for skat. Skatte- og tiendefrihed opmuntrede til sædegårdsoprettelser og -udvidelser. Landsbynedlæggelser og fordelagtige mageskifter med kronen skabte store, velarronderede adelsgodser, og tidligere kronbønder fik – stadig ifølge memorialen – forhøjet landgilden⁹. En del af borgernes kritik synes berettiget, da der er blevet påvist en – formentlig rent skatteteknisk – overgang fra helgårds- til halvgårdsstatus samt fra selveje til fæstestatus. Adelens skattetekniske dispositioner skulle samtidig beskytte bønderne, ligesom de må ses i sammenhæng med adelens øgede offentlige byrder¹⁰.

Efter Kalmarkrigen blev der oprettet en stående militærmagt af udskrevne selvejer- og kronbønder. I 1629 foreslog borgerne, at også adelens bønder blev udskrevet. Menig adel modsatte sig dette; men da den i 1638 endelig gav sin accept, hed det i den adelsfjendtlige memorial fra 1638-41, at adelen benyttede udskrivningen som pressionsmiddel over for bønderne¹¹. Skønt borgerne i 1629 blot ønskede en opretholdelse af stænder- og privilegiesamfundet, var kimen til utilfredshed allerede lagt. Kongen kendte misstemningen blandt jyderne. 9. juli 1629 skrev han til rigsråd Jørgen Skeel, »at ehn deel undersatterne der udi vortt land Nørjudland, schulle nu anstille sig heel mutwilligen, emod øffrigheden« samt til kansleren Christen Friis: »Ded uil end høre nogid til at bringe dii Iuder paa den gammel tohn ygen. Bliffuer ded icke dreffuid fliitig och tylig, daa tør der

9. P. F. Suhm: anf. arb. s. 202ff.

10. Jf. E. Ladewig Petersen: From Domain State to Tax State. Synthesis and Interpretation, *The Scandinavian Economic History Review* XXIII, (1975) s. 144ff.

11. P. F. Suhm: anf. arb. s. 201.

uel bliiffue allehande aff«¹². I sit brev fra juni 1632 til rigshofmesteren talte Ålborgborgmesteren, Hans Sørensen, om, at der »voxer ... en forgiftig haad imelom adelen och borgerschabet«, fordi adelen mente, at borgerne begærede mere, end deres »preveleger anrører och deris stand er gemes«¹³. Drøftelsen af skatte- og forsvarsspørgsmålet afdækkede uoverensstemmelsen mellem ständerfunktion, -privilegier og byrdefordeling.

Beskatningen berørte ikke blot forholdet kongemagt-adel hhv. adel-uprivilegerede stænder. De opkrævede skattemidler blev i vid udstrækning pumpet ud til borgerlige – bl.a. til københavnske – storkøbmænd og statsleverandører og bidrog således til en økonomisk omfordeling i samfundet¹⁴. Den offentlige sektors forbrug var med til at ændre balancen mellem stænderne. Over en længere periode skete der en økonomisk-social polarisering på tværs af stænderskellene. Med stændersamfundet i opbrud fik adelens overdådighed i klædedragt og ved gæstebud, der var synlige tegn på ophøjethed, samt luksusforordningerne, der regulerede og graduerede statuskonsumtionen efter stand, karakter af en social vigtig defensivforanstaltning. Såvel menig adel som borgerstand havde fortalere for en begrænsning af luksusforbruget, ligesom lovgivningen havde rødder langt tilbage. Lovene kunne begrundes ud fra religiøse, moralske, økonomiske o.a. motiver; den standsmæssige graduering forhindrede således borgere, der havde økonomiske muligheder for det, i at sidestille sig med adelen. Eksempelvis måtte borgerlige – ifølge en forordning fra 1621 – ikke bære guldkæder uden på tøjet, men gerne indenunder¹⁵. Et håndgribeligt vidnesbyrd om, at borgerne skulle skjule deres rigdom, men samtidig på det kunstige og uholdbare i arrangementet. Netop omkring 1630 kunne borgerlige mod en afgift få dispensation fra lovene. Med andre ord fraveg man af fiskale grunde principperne. Den jyske borgerbevægelse opererede således inden for et stændersamfund i opbrud.

Den voldsomme skattestigning i 1630'erne, opfattelsen af adelens unddragelser af offentlige byrder og dens mangelfulde militære modydelser lå bag den adelsfjendtlige holdning i memorialen fra 1638-41. Torstenssonfejden (1643-45) – med dens tyngende skatter og købstædernes store indkvarteringsbyrder – fik borgerstanden til i 1645 offentligt at kritisere adelen: den nød de største fordele, og havde dermed mest at tabe. Den burde

12. Citeret efter Rudi Thomsen: *anf. arb.* s. 613; jf. de kryptiske sætninger hos S. M. Gjellerup: *anf. arb.* s. 175 note 1.

13. Kr. Erslev: *anf. arb.* II s. 210.

14. Leon Jespersen: *anf. arb.* s. 45ff., 63; samme: *Den københavnske privilegiesag 1658-1661 og magtstatens fremvækst. Nogle udviklingslinjer (under trykning)*.

15. V. A. Secher: *anf. arb.* III: 1596-1621, (1891-94) s. 645 (punkt 7).

derfor også yde mest: »Thi deraf kommer det, at landet undergaar, at de, der best och størst formue hafver och best kunde udstaa tyngen, siunis det paa den svage och moxen forarmedt mestendelen at ville indvende«. I stedet skulle alle bære byrderne »pro quota«¹⁶. Dette lighedskrav blev begrundet med, at soldaterne var antaget til alles forsvar. Den samme holdning havde borgerne under det forfatningspolitisk skelsættende stændermøde i København i efteråret 1660, da de krævede, at adelen og Universitetet skulle »deponere« deres privilegier og betale en forbrugsafgift som øvrige stænder.

Den adelsfjendtlige memorial fra 1638-41 rummede forslag om bortforpagtning af kirketiender til dem, der ville give mest. En menneskealder senere – på stændermødet i 1660 – da stænderne skulle bevilge midler til betaling af statsgælden, til hofholdningen og til forsvaret, stod det klart, at adelsprivilegierne hindrede en sanering af statsfinanserne og en nedbringelse af skattetrykket. I borgerstandens navn blev der fremsat krav om bortforpagtning af len, ladegårde samt savværker, bjergværker og toldindtægter i Norge til højstbydende uanset stand¹⁷.

Radikaliseringen af borgerstandens krav kan relateres til de opridsede strukturelle ændringer. Tilbage står spørgsmålet om borgerstandens politiske gennemslagskraft – eller mangel på samme. Standens mange uopfyldte krav kan have bidraget til denne radikalisering – og ikke mindst fordi kravene skulle fjerne, hvad borgerne åbenlyst følte som urimeligheder. Som nævnt påpegede borgerne et adeligt misbrug af privilegierne til »skattetænkning«, ligesom accepten af udskrivning blandt dens bønder blev benyttet som pression mod disse. Sidstnævnte berørte ikke borgerne direkte; det gjorde derimod adeliges gæld hos borgerne. Uden tvivl overdrev 1800-tallets aristokratfordømmende historieskrivning adelens gæld hos borgerne. Men den principielle forskel på afvikling af borger- og adelsgæld skabte en betydelig harme blandt borgerne. De mange borgerstandsklager over for højt takseret udlæg i adelsgods, som efter loven endda skulle opbydes til adelige inden »år og dag«, vidner herom.

IV

En sammenligning af borgerstandens krav i Ry i 1629 og på stændermødet i 1660 viser dels, at der var sket en radikalisering af borgerstandskravene, dels at borgerne i 1660 endnu ikke havde fået opfyldt en række af de krav,

16. Kr. Erslev: anf. arb. III s. 168.

17. P. F. Suhm: anf. arb. II:2, (1793) s. 115-129.

de fremførte i 1629¹. Til de uopfyldte krav hørte bl.a. bekæmpelsen af for- og landprang, ønsket om en trykt stadsret, om en ændring af adelens gældsafvikling og borgernes pligt til årligt at opbyde udlagt adelsgods samt købstædernes ønske om at frigøre sig fra de adelige lensmænds opsyn. Borgernes manglende gennemslagskraft havde formentlig flere årsager. Dels var standen endnu svag talmæssigt og økonomisk, dels var den uhomogen med indbyrdes modstridende interesser. Hertil kom kongens og adelens manglende interesse i at opfylde kravene. Og endelig kan det pauvre resultat tilskrives det danske politiske systems ensidighed og borgerstandens manglende påvirkningskanaler.

De jyske borgeres henvendelse til kongen i 1629 foruroligede adelen. Borgerbevægelsens ledere måtte i 1632 forklare sig over for rigshofmesteren. I 1636 blev det bestemt, at bønkrifter (supplikker) skulle forelægges og påtegnes af den adelige lensmand, før de blev videresendt til regeringen. Reelt kunne det muligvis styrke adelens kontrol med samfundskritiske bevægelser. Sammenkædningen af 1636-forordningen med borgerrøret i 1629 og »afhøringen« i 1632 skyldes især, at den adelsfjendtlige memorial fra 1638-41 etablerede denne forbindelse. I sin afhandling om købstadsstyrelsen afviste P. Munch en sammenhæng mellem borgerbevægelsen i 1629 og supplikationsforordningen af 1636. Dels gjaldt forordningen ikke kun borgerne, dels var det stadig muligt at klage direkte til kongen².

Formelt skulle lensmandens supplikationspåskrivning hindre unødvendige henvendelser til en i forvejen overbelastet centraladministration ved denne lokale sortering af sagerne. Dette indtryk bestyrkes af et udkast til lovbøger fra slutningen af 1630'erne. I afsnittet, »Om Supplicanter Som Kongen Besøge Vill«, refereres et mandat, udstedt i Glückstadt den 29. juli 1632. Der er tale om et bearbejdet uddrag af en forordning for Norge, og som ifølge Steinar Supphellen netop skulle sikre den enkeltes mulighed for at fremsende supplikker³. Ifølge uddraget skulle lensmanden overvære

1. I det flg. sammenlignes 1629-kravene primært med de 34 andragender, købstædernes repræsentanter indleverede den 21. nov. 1660; RA., Håndskriftsaml. IV H 16. Hans Rhuman: *Diarium offuer det moede, som stoed udi Kiøbenhaffn den VIII september 1660*. Appendix, pp. 125-135, lit. Aq. Disse 34 andragender var blevet indleveret tidligere på mødet (omkring 24. oktober). Samtlige købstadsdeputerede stod bag de 15 punkter, medens de jysk-fynske deputerede manglede bag de resterende 19 punkter; jf. C. O. Bøggild-Andersen: *Statsomvæltningen i 1660. Kritiske Studier over Kilder og Tradition*, (1936/1971) s. 421.

2. P. Munch: *Købstadsstyrelsen i Danmark. Fra Kristian IV's Tid til det 18. Aarhundredes Midte (1619-1745)*, (1900/1977) s. 33f.

3. RA., DK A 138: Lovudkast og Forarbejder til Love 1629-40. III: Udkast til en Lovbog i

undersåtternes henvendelser, især når de drejede sig om lensmændenes fogeder, skrivere, kornmålere og andre tjenere. Lensmændene skulle dels hjælpe supplikanterne til rette, dels sørge for at de klagende ikke »leggis for had«, hvis de ellers var lydige. Omvendt advares de mod at være »Mutvillige« og i ord eller handling at stille sig an over for lensmanden og hans tjenere. Denne bestemmelse efterfølges i udkastet til lovbøger af forordningen fra 1636. Memorialens udlægning af supplikationsforordningen var borgerlig propaganda; men borgernes opfattelse er her lige så vigtig som afgørelsen af, om forordningen reelt besværliggjorde fremsendelsen af supplikker.

Borgernes krav i 1660 viser, at den politiske gennemslagskraft var et problem for borgerstanden, uanset hvor årsagen skal søges. Desuden afslører de gentagne krav 1629-60 om afskaffelse af lensmændenes supplikationspåskrivning, at denne blev opfattet som et problem. Og det er det væsentlige. Under håndfæstningsforhandlingerne i 1648 kunne den svenske gesandt, Magnus Dureel, indberette, at lensmændene ville beholde deres opsyn med købstæderne og supplikationspåskrivningen⁴. Lige så ivrige var borgerne efter at frigøre sig fra de adelige lensmænds opsyn og at opnå et større lokalt selvstyre. Dette fremgår også af diskussionen om en stadsret i 1630'erne.

En konfrontation af borgerstandskravene i 1629 og 1660 har sin begrænsning. I Ry II indgik ønsket om en trykt stadsret »och der motte nogen Aff di fornemeste Aff Kiøbstedernis midell den offuersee och eders Maits betenckende derom forstendige« (G-15ff.). I 1660 figurerede stadig kravet om en trykt stadsret; men i 1630'erne fulgte man faktisk borgernes ønsker og konciperede en fælles stadsret, ligesom rigsråderne lokalt diskuterede udkastet med borgerdeputerede. Vi er blot dårligt underrettet om dette arbejde. Der er bevaret reaktioner fra Holbæk og Nykøbing Sjælland samt et anonymt indlæg, der er blevet tillagt skånske borgerdeputerede⁵. I alle tre indlæg beskæftigede borgerne sig fortrinsvis med økonomiske spørgsmål – bl.a. med at reservere handel for borgerne. Forfatterne bag det anonyme indlæg søgte at frigøre sig for lensmandens indflydelse

6 Bøger c 1638, læg: 1. Bog. Om Konge og Kongsmænd. Jf. Steinar Supphellen: Supplikken som institusjon i norsk historie. Framvokster og bruk særleg først på 1700-tallet. (Norsk) Historisk Tidsskrift 57, (1978) s. 155ff. med henvisninger.

4. C. Rise Hansen (udg.): Aktstykker og oplysninger til rigsrådets og stændermødernes historie i Frederik III's tid I: 1648-50, (1959) s. 98.

5. Disse tre indlæg findes i RA., Kongehusets og rigets arkiv B 5: Statsforvaltning og centralstyrelse. Erklæringer og betænkninger afgivne af rigets råd og stænder, 1630-1639, læg: Købstadmøderne 1637, marts (ang. Forslag til en ny Stadsret).

på besættelsen af øvrighedens stillinger. I stedet skulle borgerne udvælge tolv af deres midte, og som havde fuldmagt til at besætte vakante øvrighedsposter. Den udvalgte skulle aflægge ed som beskrevet i Christian 3.s reces artikel 7, dvs. over for kongen og ikke over for lensmanden⁶. Formelt blev ændringen begrundet med lensmandens manglende viden om egnede kandidater.

Der er fra 1630'erne bevaret et omfangsrigt koncept til denne stadsret. Kr. Erslev og P. Munch henførte den til tiden efter købstadsmøderne i 1637, da man arbejdede videre med sagen⁷. Konfronterer man lovkonceptet med det anonyme (skånske?) købstadsindlæg, svarer alle sidstnævntes henvisninger til konceptets. Med en enkelt undtagelse genfindes i lovkonceptet alle de forhold, som borgerne ønskede ændret. Det tyder på, at der ikke blev taget meget hensyn til disse borgeres indvendinger, samt at det ikke var dette, men et stort set enslydende koncept, som borgerne blev præsenteret for. Supplikationsordningen var ikke omtalt i konceptet til stadsretten. Men arbejdet med stadsretten viser, at der blev taget mere hensyn til borgernes ønsker i 1629, end det fremgik af kravene i 1660. At stadsretten ikke blev udstedt kan skyldes mange forhold – bl.a. købstædernes forskelligartethed⁸.

Også i Ry I indgik ønsket om, at borgmestre blev valgt af de bedste borgere, aflagde ed over for kongen, samt at de havde fri tilgang til kongen. Den forbindende tekst efter resolutionen rummede en kritik af lensmandens supplikationspåskrivning⁹. På stændermødet i 1660 fortsatte borgerne bestræbelserne på at frigøre sig fra de adelige lensmænd ved krav om dels lokalt at vælge byens bestillingsmænd, dels ved politisk at stå i et umiddelbart forhold til regeringsmagten. De gik imidlertid videre og krævede økonomisk, politisk og embedsmæssig ligestilling med adelen til embederne som landsdommer, landkommissær og rentemester, ligesom det adelige rigsråd skulle suppleres med gejstlige og borgerlige fra hver provins. Borgerne var således klar over, at adelens politiske monopol skulle brydes, og at de skulle tale deres egen sag. Ved stændermødets slutning, da de ikke var trængt igennem med kravet om en stænderforfatning, rummede borgernes privilegieandragender stadigvæk elementer af

6. Koldingrecessen af 1558, art. 7; J. L. A. Kolderup-Rosenvinge (udg.): Samling af gamle danske Love 4. Deel, (1824) s. 257.

7. RA., DK A 138 II: Udkast til en almindelig Stadsret 1637; jf. P. Munch: anf. arb. s. 35; Kr. Erslev: anf. arb. II s. 432 note 5.

8. Jf. P. Munch: anf. arb. s. 35.

9. P. F. Suhm: anf. arb. s. 221.

en egalitær tankegang. Begrebet »ufri mand« skulle afskaffes, ligesom befording til »hæder og nytte« skulle ske på baggrund af kvalifikationer uden standshensyn.

I Sverige havde understænderne mulighed for at fremføre klager, dels gennem en administrativ kanal med supplikker, dels ved *riksdagsbesvär* med stænderrigsdagen som politisk kanal. Under adelsvælden eksisterede der i Danmark kun den administrative kanal med supplikker. Som det fremgik, henvendte de jyske borgere sig direkte til kongen i 1629. Det danske stænder- og privilegiesamfund blev brudt i 1658-59, da Københavns borgere som tak for deres indsats under svenskernes belejring af hovedstaden fik andel i de adelige privilegier. Som en fri rigsstand fik repræsentanter for Københavns borgere i 1658 fri adgang til konge og rigsråd. På stændermødet i 1660 fremkom borgerne med en række forslag til borgerstandens fremlæggelse af ønsker og klager. Der var dels forslag om en permanent købstadsfuldmægtig ved hoffet, dels om provinsfuldmægtige under forskellige former, der kunne forelægge menigmands klager for regeringen. Kontakten til konge og råd var tydeligvis et problem, der optog borgerne. Baggrunden var de uopfyldte borgerstandskrav og målet en ligestilling med adelen også i politisk henseende hhv. at frigøre sig for de adelige lensmænds myndighed.

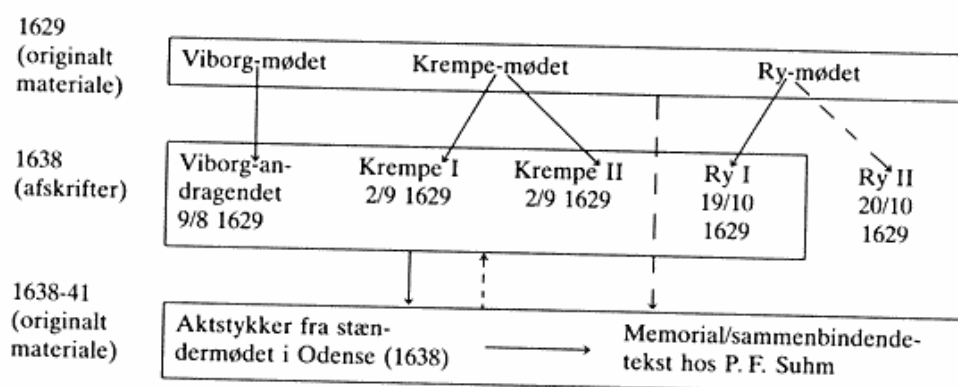
Det kan synes af mindre betydning, om borgerstandens mere radikale krav stammede fra 1629 eller fra 1638. Forskningen har hidtil ret ukritisk benyttet det overleverede materiale fra borgerbevægelsen i 1629. Fundet af, hvad jeg anser for en afskrift af den originale Ryresolution, har givet en ny mulighed for en kildekritisk analyse af det overleverede materiale og for det her fremsatte tolkningsforsøg. Men borgerstandens bevidstgørelse/radikalisering får ulig større betydning i det øjeblik, den kombineres med de ændrede økonomisk-soziale og politiske strukturer. Borgerbevægelsen i 1629 faldt stort set sammen med skattestatens fremvækst, og ved at henlægge holdningsskiftet fra efteråret 1629 til årene 1629-38, kan det på mange måder relateres til statsmagtens voksende behov for skatter og andre ressourcer til hofholdning, administration, diplomati og forsvar, til den økonomiske omfordeling, samt til de ændrede krav til statstjeneste og dermed til privilegering. Økonomisk og socialt, men også kvalifikationsmæssigt var dele af borgerstanden på højde med adelen. Håndfæstningens kodificering af stænder- og privilegiesamfundets ulighed forekom stadig mere urimelig. De københavnske storkøbmænd sørgede i hovedstadens privilegier 1658-59 egennyttigt for sig selv. Men det er åbenbart en tilfældighed, at Ryresolutionen befinder sig i Københavns Stadsarkiv. Borger-

røret havde haft helt andre perspektiver, hvis København havde været indblandet. Kort efter – i 1660 – blev enevælden indført, blandt andet med støtte fra borgerkredse.

Der findes forskellige teorier om absolutismens funktion og karakter. Den kan opfattes som feudaladelens centraliserede klasseforsvar, man kan opfatte absolutismen som et redskab for den fremvoksende borgerstand i dens kamp mod adelsvældet, eller man kan se absolutismen som opstået i spændingsfeltet mellem en adelstand i tilbagegang og en opstigende borgerstand. I flere af de fremlagte absolutismeteorier spiller borgerstanden en væsentlig rolle. Det kan derfor undre, at man ikke nærmere har undersøgt udviklingen i den danske borgerstands politiske anskuelser i 1600-tallet. Som illustreret er én årsag vel netop det overleverede kilde-materiales karakter.

Borgerstandens manglende politiske gennemslagskraft under adelsvældet skyldes ikke blot standens økonomiske og numeriske svaghed, men også dens uhomogenitet. Kommende undersøgelser må derfor analysere skillelinjer inden for og samarbejde mellem forskellige borgerstandsgrupper samt en eventuel udvikling fra lokalt betonedede krav til udformningen af en fælles borgerstandspolitik. Det er derfor vigtigt at vurdere adelsvældets betydning for borgernes politiske gennemslagskraft og udviklingen fra beskedne forslag om alternative påvirknings- og kommunikationskanaler til omfattende politiske rettigheder samt ligestilling med adelen. Det traditionelle stændersamfund hvilede på en statisk og harmonisk samfundsopfattelse; men radikaliseringen af borgerstandskravene efter 1629 afspejler brydningerne mellem en statisk og en dynamisk samfundsopfattelse, og som knytter sig til magtstatens vækst.

Figur 2. *Stemma over materiale til den jyske borgerbevægelse*

De stiplede linjer angiver afhængighedsforhold, der supplerer/erstatte den hidtidige opfattelse (= de fuldt optrukne linjer). Der er ikke tale om en fuldstændig gengivelse af materialets indbyrdes afhængighed.

Ryresolutionen af 20. oktober 1629

Stormegtigste Høyborne første Aff Gud Allermegtigste os giffuen Naadige herre och Koning denn gansche Borgerlig stand udj Jutland Ønscher throlig At Gud Allermegtigste veed sin Krafft och Naade uill styre och regierre eders Maits sind och tancher saa At eders Maits her effter som eders Maits Hid indtill i eders Maits høylofflig regiering giort Haffuer Maa Altid søge Gudz Naffns Euvige Erre och eders Maits fattige undersaatters tiltagelse och beschermelse saa eders Maits maatte føre ett fredsommeligh och Lychsalig Regimente, Gud Almegtigste till euig erre, Eders Maits for Gud och den gandsche Christenhed Kand Haffue wdødelig uforfengelig berømmelse och disse fattige Rigers Indbygere, Aff Guds Naade och eders Maits gode beschermelse motte At spørge ett roligt och retferdig styche brød, och frembføre Et Christeligt lifff och Leffnit Gud Allermegtigste thill euige Erre och disse høylofflige Riger till opbyggelse och bistandig velferd.

Stormegtigste høyborne Allernaadigste herre och Koningh efftersom Gud Allermegtigste haffuer Aff sinn retferdighed straffet vorris Kiere federne Land Jutland for vore blodige synder, med denne schadelig forløbne Krig och feide och haffuer schichet umettelig folck offuer os som haffuer os Atschillig besuering paa Legemer godz och formue tillfoyet paa det vi schulle Kiende vorris sleme synder, med huilche vi hans Guddommeligh Mayestatt mangfoldelig fortørnet haffuer offuer sligt Guds rettferdig reffselse er Landet ynckelig udplyndret Indbyggerne vorris fattige formue frataggen Och Afttuungen saa vi side igien med barre hender i bedrøffuelse med voris fatige Bedrøffuede hustruer och børnn och vi derfor inderlig thacker Gud Allermegtigste som icke Allene haffuer vist os vore synders ondshab men udført os Aff Jegerens gaarn och Naadeligenn erlediget os fra den store besuering bandhed och bedrøffuelse som vi vare undergiffuen der vi Warre under vore fienders Tirannj och gevalt och os nu igienn denn dyrebare fred under eders Maits høylofflig och Christelig Regimente unt och thilfoyett haffuer Huorfor Hans Allerhelligste naffn Werre euindelig æret och forleene os fremdellis gudz goede beschermelse och velsignelse Aande och legomllig Under Eders Maits goede høylofflige Regimente

Allernaadigste herre och Koningh Wi eders Maits fattige bedrøffuede undersatter menige Borger schab i Jutland tuilff intet paa Att eders Maits nogenleddis er Witterligt Att Landsens Indbyggerre ere formedelst den schadelig feide, gandsche forarmede och Komen fra dierris Nerring i dett enn dell ere bleffuen Landflyctig fra huus och formue och dj Andre under fiendernis Tirannie maatt udstaae huis di offuer os och dennom ville bude och befalle saa den enne med den Anden i Atschillige maader ere bleffuen voris formuffue quit och den enne venn och Bonde ingen Midell haffuer At hielpe denn Anden med Efferdi fienderne mesten

parten haffuer hafft derris Quartier i Kiøbstederne Borgerschabet gandsche for Armede och mange Aff vorris huus Nederbrut och opbrent och erre Kommen fra vorris formue handel och *Credit* och sidder i stor giæld, och besuerring inden och udenlands och ingen Middell haffuer At komme thil neringh med igien huorfor vi eders Maits fattige Bedrøffuede undersatter høyligen forArsagis eders Maits som Worris Kierre federne Lands fader och Aff Gud Allermeg(tig)ste os giffuen here och høyeste Øffrighed i All underdanighed, Om Kongelig befodrning och bistand i Vor stoere nød Anmode, Och besøge forhaaber Att eders Maits nu i Woris høye Anliggende nød fremdellis beuiser befodrning och Kongelig naade, och di undertrykte nederlige stands bedroffuelige Wilkor Naadigst maa betragtis och befodrning beuisis som høyligen fornøden giøris om kiøbstederne och borgerschabett schall bliffue i sin *esse* Och gieme faa midell Att opholde Kongelig och Rigens thyng her effter som thill forne thi Borgerschabet her i Riget ingen frelse eller indkom haffuer At leffue Aff som di Andre stender her i Riget, icke heller Haffuer stemme eller middell uden gud Allermegtigste och eders Maits der derris brøst och høye nødtørfft schulle ville Andrage och betracte naar fornøden giøris, och Naadigst motte agtis Att borgerschabet och Cronens bønder fast Allene maa berre Kronens och Rigens tyng synderlig i frids thid, thiullff vi underdanigst icke paa At eders Maits som vorris Kierre Naadigste herre, som Altid giernne haffuer stor flid Andvent och veret denn Borgelig stand med Kongelig *favör* bevogen och Naadeligt ladet sig uell befalde At forbedre Kiøbstederne her i Riget och befordre Rigens indbyggere Efftersom Gud Allermegtigste synderlig haffuer opliust och begaffuet eders Maits med Chrestelig dyder visdom och forstand thil At søge Guds Naffns Ere och eders Maits fattige undsaatters Welferd och befodrning eders Maits Joe her effter som thilforn tencher paa tienlig Middell At de som maa berre Rigens tyng och Kronen haffuer indkom Aff nembliq Borgerschab Cronens Bønder och sielffeyere Kand och maa bliffue i sin *esse* och Nyde derris gamble *privilegier* och friheder och (e)ffterdj Borgerschabet udi Jutland underdanigst Kort forleden ved derris middell och fuldmegtige Haffuer ladet besøge eders Maits till Krempe och eders Maits Aff Kongelig gunst och Naade gaff os ved vorre middell god och Naadig beschedenn At borgerschabet i Jutland maatte och schulle Komme thilsammen och med huer Andre med goed betenckende derris brøst och høye Nødtørfft *punctatum* i Pennen befatte och eders Maits det med første igienn ved vorris Midell till hende stille och Loffuede os naadig *audientz* Wi underdanigst sampligt eders Kongl. Maits høylig betacher och Villeg Altid slig eders Kongelig Maits goede och Kongelig *affection* i Worris bøner till Gud Allermegtigste haffue ihukommelse och bevise eders Maits pligtvillig Lydighed med godz blod och Liff huor til denn Alting videndis Gud schall verre vort vinde At vi Altid som thro plict villige vndersaatter underdanigst haffuer verritt *affectioneret, och resoluert*

Aff denn Aarsage Naadigste herre och Koning haffuer Borgerschabet i Jutland hafft derris middell forsamlede och *simpliciter* dette effterfølgende *punctatim* i Penen befattett, Nembliq huad brøst och forhindring den borgerlig stand i derris Nerring och handtering Hid indtill paa Nogle Aars tid haffuer hafft den handterende till tuangh och *Commersen*, thill forhindring och Indbyggerne meste till schade derhoes giffuer udderdanigst thilkiende Kiøbstedernis forsueckelse och Armod med underdanigst begiering eders Maits Naadigste ville Bevilge Kiøbstederne

privilegier schonsell och friheder igien som er dett eneste midell huor ved Kiøbstederne igien Kunde opbyggis och besettis och Rigens indfødde och soren borgere i Jutland Kand med Nødtørfftig vare forsørge Landett och Komme thill Nerring och *Credit* igienn, och i sin thid berre Kongelig och Rigens tyng og effterdj vi underdanigst icke dermed Andet merre som formoden er, saa beschadelig for eders Maits Kand Andgiffue som vi burde formoder vi underdanigst Eders Maits holder os vorris vfuldkommenhed thill Gode och Naadigst optage Altingest i den Menningh,

Att effterdj Borgerschabet her i Riget moxen ingen Andenn Middell haffuer Att Leffue Aff end handell och KiøbMandschab Att førre och Euentyre derris goeds och Waare i stoer *pericel* och fare offuer søenn och siddenn At varen bortborge thill Landsens indbygere, och deroffuer titt lider stoer schade begerrendis underdanigste At ingen Aff dj Andre stender som Andre Middell haffuer At nerre sig Aff icke maa her effter som hidindtill scheed er imod *recessum* och Borgernis giffne friheder Indgriber i Borgelig Nering Eller nogen Handell och Kiøbmandschab driffue, men At enn huer maa Leffue Aff di meddell, som dennom Aff Gud och fremfarne Konger giffuere.

Nemblig Adelen Aff derris Kongelige Indkomme geistligheden Aff derris geistlige Rente och bønderne Aff derris Aalff och opfødnigh och handverksmend Aff deris handuerck paa dett understenderne Altid Kand verre god *respondentz* och denn ene stand recke denn Anden stand handen och verre *affectionerete* och *resolverede* med huer Andre weluiligen med end steme At opsette for eders Maits och vor Kierre federne Land och vorris Christeligt frihed liff blod och gods derom bede vi dig Allermegtigste goede gud du os dertill din Naade ville forleene Att Alle stenderne her i Rigett med god *affection* imod huer Andre os sambtlig beflitte thill sitt hellige Naffns Erre och dette Rigis och Rigernis indbyggernis opbyggellse till Alle stendernis fornøden velferd i denn sidste unde Verdens thid Effterdj Att Alle exempell uduiser Att handell och Kiøbmandschab icke vill verre tuungenn medenn vere fri for denn handterende søefarende mand och paa dj steder som en huer maa fri och Utungen handle *prosperer* Allmuen och Kiøbmandschab och *Comersen* daglig tilltager,

Begierrendis derfor underdanigst At handelenn och *Comersen* her i Riget motte verre fri och udtungen paa dett den borgelig stand, och denn søefarende Mand maa her i Rigit Nyde de friheder som gaar i suang paa Andre steder paa dett handlen och *Comersen* heri Rigitt maa thiltage och udlendische saa Well som indlendische maa faa løst och willie till sig i Kiøbstederne her i Riget At Nedersette och sig fligtelig ernerre, Riget till forbedring thi huor den søefarende Mand icke ubilligen beschattis eller eller vliidellig besuerris men elschis och fremdragis och Maa sig frivilligen ernere der haffue di løst sig Att vindschibelig ernere och forbedre Och huer befliter sig paa At bygge huuse schibe och i At schielige Maader Landet fordrer.

Huorforre vi vnderdanigst begierer eders Maits naadigst ville tencke paa tienlig middell huor ved Kiøbstederne Kunde komme paa foede igienn och handell Kiøbmandschab *Comerten* i disse Lande hos os Kunde *prosperere* och thiltage och bliffue *in esse*, som det gaar i suang paa Andre steder ordentlig och lideligh,

Dette effterschreffne Befinde vi vnderdanigste Att verre den borggerstand Kiøbmandschab och *Comersen* hos os till forhindring och *præjudicering*

Nemblig:

Øxenn handell som er den beste och fornemst handel som driffuis her i Rigitt och Altid haffuer werit borgerschabit fri och uformenet At Kiøbe gres øxne Aff bønderne Presterne och Andre som paa Landet boer och siden opsette samme øxenn hoes den som for ringeste vilde stalde denn handell och Nering er borgerschabet formeent och nu Allene maa Kiøbe gres øxenn paa derris Axelltorffue som icke mange Kremer falde, thi strax dj slaaes Aff ploegen bliffuer di hos bønderne enn huer Aff sitt herschab Antegnet, Och betingitt saa borgerne som handle med Øxenn ingen Gres øxenn der offuer for billig verd kand bekomme Menn maa Kiøbe staløxen Aff Adelell Allene for enn dyr Pris och maa udloffue flere penge end di nogen tid i Marckenen Kand bekomme Men paa det di Kand holde derris *Credit* Wden Lands Huor udoffuer mange fornemme Øxen Kiøbmend er Kommen till Agters i disse forgangne Aaringer Cronens Borgerre som schatte och ber Rigens tyngde icke till Ringe schade.

Er forbøden ved eder Maits forbudz breffue Att ingen maa indføre Rugmeell eller brød i Rigit dog mand dett tit bedre Kiøb Kand haffue udenn Rigett end i Rigett och denn handterende och søfarende mand en billig fortienst derpaa Kunde haffue och Igien selgis till Almuen for bedre Kiøb end de Landsens Wegt her Kunde haffue.

Smør vecten haffuer thillforne Altid wdj Jutland werret ret paa 18 lispund med treed nu er denn for Andret och forKortet At enn tønne smør schall weye 16 lispund med threed. Och selgis Alligeuel nu saa dyre som thill forne Efftersom Kiøbett och opstiger. Huilcket Er Kiøbmandschabet till stoer schade fordi vi maa tabe paa wegtenn huor vi dett Hennfører och giøre lige saa stor omkostning paa en tønne smør nu som thillforne der tønden veyede 2 lispund merre som den nu veyer.

Disse forpactninger och benaadinger som giffuis beuilgis paa nogle scheed varre som nogle serdellis Personer erlanger och bliffuer *priviligeret* Allene dermed At maa Handle med den handteringh som schat och tyngde udgiffuis thill forhindringh handelen och *Comertzen* till tuang derfor begierer vi vnderdanigst At handelenn maa verre fri i enn Comm.num for Alle eders Maits schatte borgere thi slig benaadning och forpactning forAarsager tuist och videre willigh naar schatt og tyngde schall thaxeris och udgiffues Aff Borgerne.

Paa Landett vdi Jutland brugis Attschiellige Landprang och ulouligh handthering imod *Recesen* och forbud Aff Prester Bønder Pebber suene fogder och bønder drengue Och slig tillstedis som icke er *priviligeret*, Att maa Handle paa *Cronens* och Adelens gods och icke Allene kiøber heste Øxenn och Andet leffuendis Queg som di selge igien till forprangh.

Medenn och Holder fall paa Landett Hombte staall tierre salt och Andre Kiøbmands Warre som paa Landet falder och det sidenn selger igien till fremmede Eller ved derris Wenner som seggler paa lybeck och Anddre steder och lader indKiøbe igien forne varre som di till Bønderne udselger till forprangh somforsch staa och di Meste vare som paa landett falder opKiøber slig forKiøberre Aff bønderne fører dem till Kiøbstederne och selger dem till Borgerne dem sielff till fortieniste bønderne til stoer schade thi dersom de søgte sielff Axell torffue Kunde de selge derris warre dyrere i Kiøbsteder end di faa aff slig Landprangere.

Huorforre borgerschabet underdingst er begierrendis Att slig uloufflig forprangh och Landekiøb som nu megget Haffuer tagit offuer Hand sidenn det Keise-

rens folk Haffuer bemegtigt landen maa Affschaffis och Aluorigenn forbiudis och Borgemester och Raad enn huer i derris Kiøbsted maa verre fri for med slig uloulig Handell Att haffue opsiun och di som slig Landkiøb bruger maa haffue forbrut till eders Maits och den Kiøbsted hues frihed di ifindis Alle di varre som di handle med, huor och paa huad staffnn di Antreffis och maa tilltalis och straffis Naar mand Kand beuises dem offuer At di ulouligenn noggen Hemmelig handtering paa landet driffuer.

Disligste tilstedis och Mange Landkremmerre Indlendische och Udlendische som om kiøre och løber fra en landz bye till en Anden paa Landet med K(r)amgoedz och Kiøbmands Uarre saa och Keldfører Anseende At Kedelfører bedrager bønderne med falsk veet och maall och udfører gammell Kobber och mange forregiffuer Att di schulle Haffue tagitt Borgerschab i Kiøbstederne och er dog intet At finde naar schatt och tyngschall Udgifuis,

Disligeste ligger och Udj Kiøbstederne mange fremmede som forregiffue At di haffue udstaende giæld hoes borgerne At indkreffue och under det schin ligger den beste thid om Aaret om Hostenn och for Aaret och opKiøber hemmelig i borgernis Naffn som med dennom haffuer *correspondentz* och driffuer Att schiellig handell i Kiøbstederne Borgerschabit till merckelig schade och Affbreck och selger ved alen smaa veet och maall. begieris underdanigst At di Allene maa selgeris uarre ved stycher och lester till Borgerschabet

Begierer vi underdanigst At slig misbrugh och hemmelig handell motte Affschaffis och di fremmede haffue forbrut di uarre som di hemmelig handle med och borgerne som derris med videre ere och med dennom slig hemmelig Kiøbmandschab driffuer mod derris Borgelig eed maa haffue forbrut derris borgerschab och straffis som meenedere och borgemester och Raad maa her med haffue flittig Indseende och di penge och vaare som uloulig handlis med den halffue part thill eders Maits och denn Anden part till den Kiøbsted det falder i maa verre forfalden,

Disligeste driffuis och begriffuer sig stor uschichelighed med uloulig Kiøbmandschab och udschibning paa uloulig haffne imod *Recesen* saa der tit sellgis Och kiøbis och forbødne varre udførris Eders Maits paa eders Maits told till forkortning och Borgerschabet thill Affbreck och schade derfor begieris underdanigste Att en huer Kiøbstedz borgemester och Raad paa di haffner som liger undder ederris friheder maa vere thilberettigt At haffue opsiun med slig uloulig hantering Ind och udschibning och om nogen Aff Adellen eller geistligheden end sig nogen frihed offr slig haffuer villet tillegne och tilsteder Nogen der At handle ind eller udføre kram Kiøbsteder till schade som forschr staar Begierer vi underdanigst At Adellen och geistligheden borgerschabet der wdi icke maa *præjudicere* eller forfang gjøre.

Di Aarlige Marckeder som paa Landzbyerne Och icke i Kiøbstederne Ere Landzens indvaanere schadelig thi der sig stoer uschichelighed i dennom begaaes med mord och slags maall och Andet sligt Gud Allermegtigste thill fortørnelse och Meget Aff den Aarsage Ingenn Øffrighed der Kand haffue tilbørlig opsiun derfor underdanigst begierrendis Att det vaar Nøduendig och gaffnlig At dj marckeder som holdis paa Landet maa her Effter holdis i Kiøbstederne som Nest ligger och beleigliest er.

Effter Att Handvercs folkene udj Kiøbstederne Haffuer mist derris skrar och laugs rett och der tilstedis Alle Atschielligh Handvercsfolk och Bønhaser som Indgriber i derris Embeder, Ere Handverckene her i landet meget forsuecket och i

foragt saa ingen mestere Eller Handuercksmand nu som thillforne haffuer lyst Att bruge derris handuerck men falder fra det och thill Andenn borgelig Nerring Kiøbmandschab och Borgerieth i Øel sall och mange tillige bruge bade derris Embeder och Kiøbmandschab Huilcket stoer wschickelighed for Aarsager i Kiøbstederne handuerckerne i sønderlighed thill nachdel och Afftagh och haffuer Almuen icke nu som thillforne stor løst till At Lader derris børnn Lerre ett Erlig handuerg Huorfor der er stoer mangell och *defect* paa goede handvercks folck om eders Maits Naadigst ville bevilge Att schraer och Laugs Ret under handvercksfolck i kiøbstederne motte oprettis igien will och skall Borgemester och Raad med handverckene haffue tilbørlig opsuin Att der ingen schenderie drich och unødig bekostning Eller wschichelighed wnder dem schall begaaes och forordne dett Saa Att Ingenn sig billigenn schall offuer dennom Att beklage och wider dennom gjørre god Orden Att di schall tage billig for derris Arbeide och di som itt Erlig Handverck haffuer Lerdt sig der aff Allene maa ernerre och icke invichle sig i Anden Handtering, som derris Embede icke er Gemees.

At Borgemester och Raad derforre Nu som thill forne maa Haffue magt At sette Oldermænd och stiftte goed och Nøttig *politi* som tien thill opbygelse och en Aff Raadmendene i huer Kiøbsted Kand hoes verre Naar nogit fornøden er Att forrette och med Oldermænden thill holde enn huer mestere Suene och Leredrenge At gjøre huis sømmeligt och rett ehr, och Huis penge som udgiffuis till Laugs beste naar nogen Indtagis i Lauget brøde penge eller i Andre Maader icke maa Andvendis thill drick eller nogen Anden unødigh bekostning meen foruaris i Laugsbøsser och Andvendes till Laugs opbygelse, Nemblig Naar Nogen bliffuer for Armede och thilslaes Sygdom och suaghed saa di icke Kand Arbeide och fortiene dierris brød di Eller derris hustruer da Aff Laugs bøsse effter Borgemesters och Raads betenkende Kunde Haffue noget At leffue Aff och fattige faderløsse och Moderlose barnn som Kand settis till Handvercker Kunde och haffue nogen hielp till schou Kleder och Lerre Løhnn.

Om nogen Borger Ved Retten och landzlougen for Aarsagis Att thilltalle nogen Aff Adelen for vitterligh giæld och borgerne Eller Anden ufri effter eders Maits mandatz fororning Om giæld sager bliffuer En tuist och tage Adelens Jordegøeds i betaling effter den taxt goede mænd Aff Adelen derpaa gjør da maa Borgerne Eller Andre som ufrie Kaldis Iche beholde derris udlagt Jordegødz i *possession* lenger en Aar och dag men maa dett Endeligen igien thill Adellenn Aff staae for huad di derfor ville giffue, Huorfor begierris wnderdanigst At naar nogen vfrie I berørte maader maa tage Adelens Jordegodz i sinn betalling di dett daa maa beholde i *possession* och Holde Rostienniste och Rigens tyngde der Aff indtill goede mend Aff Adelen, dett Kand selgis igien eller och Adellen maa gjørre udleg med Penge, Guld, Søloff, eller Andre goede Nøyactige Løsøre och betale shadesløs effter derris breff och forschriffuelsis indhold.

Efftersom Borgemester och Raad iche nu Haffuer den *Authoritet* och møndighed under derris underhaffuende borgerschab som i fordom tid och det meget Aff den Aarsage eders Maits lendsmend paa Nogle steder, Indgriber i Borgemester och Raadz bestillinger Och befatter sig med dj sager som dennom effter derris eed iche vedkommer, och udenn domb eller nogen utilbørlig Woffuer beuist sagh, fengsler och forvaelter derris Vnderhaffuendis Borgere dett for Aarsager tit At Borgemester och Raad ichun Haffuer den fryct och lydighed offuer derris Borgere som di hørsomelig och billig burde Att gjøre dennom.

Begierris derforre At borgemester udj Kiøbstederne offuer derris borgerre och rette nogit merre møndighed maa Haffue end di hafft haffuer paa det di i Kiøbstederne Kunde stiffe goed Nyttig *politi* och Iffuerig holde offuer retten och eders Maits forordninger, och bleff di noget tillagt for derris besueringh och forsømselse schulle di flitteligere forrette derris Embede End før derris Nering forsømselse Kand gjøre.

Effterdi denn Almindelig statts Rett er icke *publicerit* war dett vell nødvendig At denn bleff offuerseet fordrett och giffuit itryck och der motte nogen Aff di fornemeste Aff Kiøbstedernis midell den offuersee och eders Maits beteckende derom forstendige.

Och Efftersom mange Aff Kiøbstederne derris *privilegier* och friheder i denne schadelig feide haffuer mist ere øde och bortkommen for Aarsagis di derfor eder Maits underdanigste om *privilegier* paa Nye igien som dennom tientlig och best fornøden er.

Efftersom befindis Eders kongl. Maits saa vel somm Adellens schoffue som Nest Kiøbstederne Ved Søkanten ere ligendis erre gandsche forhuggen Medlertid fienden ware Landet bemegtiget och udi lengtden vill bliffue stor tuang for ildebrand, Ere Vi underdanigst begierrendes Att ingen Indbyggere som icke bor her i Landet maa tillstedes nogen byning tømmer Eller Brende Veed Att udførre.

Om eders Maits i denne onde sidste verdens tid Naadigst Nøduendig for got Anseer Att oprette udj Jutland en lidelig bestandig *defension* krigs *Ordinantz*, At borgere och bønder ingen undertagend maa i tide meden wi *respit* haffuer *Armeris* och *excerceris* och med forfarne tro och oprictig *officerer* forsees, Och Aff Borgemester och Raad i Kiøbstederne sielff udvelgis och *Ordinantz*en motte saa stillis At en huer som dygtig och bequem er Kunde vide huad di schulle gjøre och huem di schulle Werre Hørrig och Lydigh Att Affuerge eders Maits och Rigens schade om Nogen uformodig Kunde paa komme Huorfra Gud Allermegtigste naadeligen beuare Effterdi dett fattige landz indvonner side i itt Oben land aff offuermagt offuerdragen dersom vi os icke ville forsee, Och denn *Catholische leges armade* som intet er fuldkommeligh Att thro Att de med os schulde holde thro naboschab om di ellers derris fordell och Leiglighed saa Kunde suinnis os underdanigst Att vi icke for dennom Kand verre thrøg och vi nu inggen middell haffuer At schatte Aff till bevorben folckis underholdning Ehre Borgerschabet i Jutland *resolverit* sig mand for mand Imod Rigens fiender med derris Personner Att ville lade sig bruge Och for Gudz ære Eders Maits och disse høylofflige Riger opsette liff och blod, Ti Almuen wdj Landett och Nocksom schall verre *affectioneret* och *resolveret* och sig mand for mand Att wille verge och icke gierne Her effter seer eller Lider Att nogen fiende Landet *Antrerer*, saa Witt vi Aff enn huer hører och forstaar och er her vell manhaftig stercke och behiertigede folck i landet som vell schall vere Att lide paa Och saa goede som Gevorbene tysch folck Eller Andre *nationer* om di eller bliffuer *excercerit* Afflagt och loffuit befordering och nogit actis naar di Haffuer tient Lenge och forholdet sig manndhaftig.

Aff Ringe middell som borgerschabet i Jutland nu Haffuer wille vi under(der)-danigst om det os naadigst befalendis worder Enn huer i derris Kiøbsted gjøre lideligh *ordinantz* paa vorris egen bekostning os *armere* och lade di vnge borgerre Kiøbstederne handuercks folck och di som dugtig och bequem erre lade *excercere* och sidde i beredschab, thill At Affuerge Rigens schade om noget paakomb.

Och effterdi till *muntion officerer* och Andenn nødvendig behøringer gaar paa

borgernis omKost och side effter *Ordinantzen* saa veell i beredschab som Adelenn och Andre, Att *defendere* Landet om behoff giorris Begierer vi underdanigste At kiøbstederne och borgerschabet nogenleedis her i Jutland for stor schatt och Andenn tyngte naadigst derimod maa forskones Att effterdi Borgerschabet i Jutland som forberørt er nu liddenn eller ingen formue Haffuer Att schatte Aff begierrer vi Gandsche underdanigst eders Maits naadigst ville Bevilge At borgerschabet i kiøbstederne i Jutland matte en tid lang och paa Nogle Aars tid saa eders Maits naadigst gott siunis sidde fri och icke besuergis med schatt, told, zise eller Anden tyngte paa dett kiøbstederne igien Kunde opbyggis och besettes och borgerschabet formedelst guds guode velsignelse och eders Maits naadige befodring med benaadinger *privilegier* och friheder Kunde befodris thill Middell Nerring och formue igien och i sin tid der Aff giøre eders maits och Rigit den plictschuldige tyngte och hørsommelig tienniste som eders Maits underdanigst pligtig er och Kiendis,

I lige maade er hospitalerne i Jutland i Kiøbstederne mest øde derris indkom forkortett och di fattige nu inthett Haffuer At leffue Aff och er derris Aarlige Rente ved mageschiffter och forsommelige forstandere i forige Aaring och megit forsuechet thi Lensmanden paa mange steder forordnede fogder och Affkiøbte kiøbmend som icke forsiunlig i Guds frycht Haffuer vist tilbørligenn Att forstaae derris eget huus/: naar di Kommer till agters til Hospitals forstanderre och der iblandt menighedenn i Kiøbstederne effter *Ordinantzen* uduilgis burde Aff di Gudfryctigste och oprichtigste som Haffuer ett gudfryctig och Christelig røcte Aff Almuen thi ingen burde billig Att forurete di fattige eller tienne dennom for derris privat fordeell och were i hospitalernne naar di wille och Giffue sig derud naar di Haffuer pungen fuld schall Hospitalerne I Jutland bliffue *in esse* och Komme paa foede da vill der Andre Middell thill end som begyndis och med gudfryctige forstanderre forsørgis och goede Nyttige *fundatzer* giffuis, Huor effter Alle som vedkommer och med HosPitalerne bøer *in spection* Att Haffue maa sig rete

Actum Rye dennd 20 Ocb. Anno 1629

Att dette forne er Aff os her underschreffne sambygt for Kongelig Maits wor Allernaadigste herre ved vorris fuldmegtige Att lade Andrage Bekiender vi med worris Hender underschriffuitt.

Aff Ribe	Aff Wiborg	Aff Tidsted
Morten Lim saa vitt	Peder søffrensøn	Erich Nielsøn
Riber byes <i>privilegier</i>	Egen haand	Aff Hostebro
vedkommer	Peder Ostensfeld	Anders Søffrensøn
Aff Aalborg	Aff Randers	Aff Warde
Jens Søffrensøn	Peder Anchersøn	Hans Nielsen
Egen Haand	Tommis Pouelsen	Aff Colding
Hans felthuus	Aff Hobrou	Niels Jepsøn
Egen Haand	Laurids Nielsen	Egen Hand
Aff Aarhus	Aff Horsens	
Søffren Jensøn frost	Ernst Ernstsøn	
Egen Haand	Aff Wedell	
Aff Limvig	Jens Bertellsøn	
Simon Christensøn		
Egen Haand		